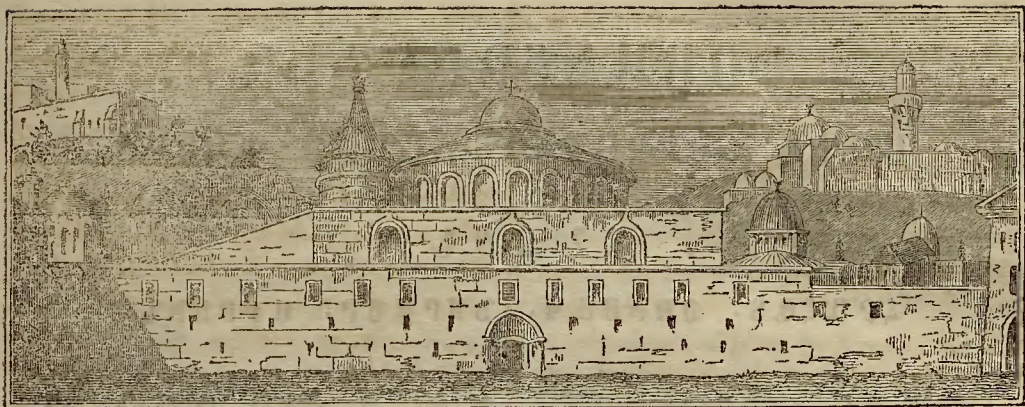

ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 3.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՄԱՐՏ 31

1876.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲՍՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍՔ

ԱՄՍՈՑՍ 8 էն 19 ն կատարուեցան Ս. Աթուղյա Ժառանգաւորաց Վարժարանի տարեկան հարցաքննութիւնքն ի ներկայութեան Պատուաբան Միաբանից և Ռեկտաւորաց ու մանց։ Սոյն հարցաքննութեան արդիւնքըն ղետեղուած է ի վերջ Սիճի առանձին ցուցակաւ, յորմէ հարցասէր ընթերցողք և ճնողք կարեն տեսնել իւրաքանչիւր աշակերտի վարուց և յառաջագիմութեան չափն ու կշիռն։

Ժառանգաւորաց Վարժարանի հարցաքննութեան ղիկի մասնաւորքննութիւն եղաւ նաեւ քաղաքիս հոյ օրիորդաց Դպրոցին մէջ և ապա հետզհետէ կատարուեցան աշակերտուհեաց ձեռագործաց վիճակահանութեան և

ԺԱ

Ժառանգաւորաց պարգեւաբաշխութեան հանդէսներն։

Սոյն հանդէսներուն ներկայ էր ոչ միայն Ս. Աթուղյա Նախագահն միաբանական ուխտիւ հանդերձ, այլ եւ Ռեկտաւորաց բաղմութիւնն։ Կարգացուեցան ճառեր, երգուեցան երգեր, խօսուեցան տրամախօսութիւններ և իւրաքանչիւր հանդէս կնքուեցաւ Ս. Նախագահի յորդորական աւտենաբանութեամբ և օրհնութեամբ։

Արժան կը համարուիք Ժառանգաւոր Սանուց Պարգեւաբաշխութեան հանդիսին մէջ խօսուած Տրամախօսութիւնքն և աշակերտուհեաց վիճակահանութեան հանդիսին մէջ կարգացուած ճառն հրատարակել Սիճի միջոցաւ։

7

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԻ ՆԵՐԿԱՅ ՎԻՃԱԿԻՆ ՎԵՐԱՑ

Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

ՀՐԱՀԱՏ. ՅՈՒՍԱԿ. ՆՈՐԱՅՐ. ԱՐՐՈՒՆ.

(Հրահայտ առանձինն նոստած գրասեղանի մը զլուս լրագիր կը կարդայ , ուր կայ մի գաւառական նամակ , որ կը պատմէ Քիւրտ Պէյի մը Հայոց հասուցած նոր չարիքներ . յանկարծ ընթերցումը դադրեցնելով արտի պայտըութենէն ակթուէն կ'ելլէ և մի քանի անգամ կը ճեմէ խռովեալ գէմքով , յետոյ հետեւեալ ժենախոսութիւնը կ'ընէ) .

ԱՍՏՈՒԱԾ իմ , տակաւին սրտտուհասիցդ չափը չը լցամ . տակաւին Հայուն աղեկէզ ձայնը , դարերէ 'ի վեր նորա աչքէն հոսած արտասուքը եւ սրտէն բղխած արիւնը՝ գթութեան Աթուրդ առջեւ չը հասան . տակաւին չը պիտի ծագի Հայուն համար խաղաղութեան , բարօրութեան եւ ուրախութեան օրը . չը պիտի հասնի այն վայրկեանը , որ այլ եւս Հայն իւր չորաբեկ հայը , ուր ալ լինի , թէ 'ի հայրենիս , և թէ յօտարութեան , կարող ըլլայ անթաց աչօք և անվիշտ սրբատու ուտել , մինչեւ երբ այս դառն և անցոյս վիճակին մէջ պիտի տառապի . ամեն օր վիշտ , ամեն օր հարուած եւ հարստահարութիւն , եւ ամեն օր մահ անօրէն և անխիղճ քիւրտին ձեռքով . չը կայ կարեկից սիրտ մը , չը կայ մարդասէր հոգի մը և չը կայ օգնական ձեռք մի , որ աղատէ Հայուն հայը , Հայուն ընտանեկան սրբութիւնը , պատիւը և կեանքը սրբապիղծ ճիրաններէ : Միթէ քիչ էին Հայուն հին ցաւերը , հին վէրքերը եւ կրած ամենադառն հարուածնե-

րը , որ այսօր ալ , ազատութեան սուրբ անունը կրող դաքուս մէջ , ուր ամեն աղգ բարոյական եւ նիւթական յառաջադիմութեամբ հսկայաքայլ կը դիմեն դէպ 'ի քաղաքակրթութիւն և դէպ 'ի փրկարար լուսաւորութիւն , մեր խեղճ աղգը թողումք , որ այս մասին շատ յետ մնացած է . թողումք որ խաւարը լցսէն առաւել կը սիրէ և թողումք , որ տակաւին դատիւ արակութեան բուն նշանակութիւնը , դատարակութեան ազատարար աղգեցութիւնը լաւ հասկացած չ'է , անկապող է իւր օրապահիկ հայն պաշտպանել յափշտակող ճիրաններէ , անկարող է իւր պատիւը կորզել օտար ձեռքերէ : Գողցես՝ Հայուն անողոր ճակատագիրն է ամեն ժամանակ , ամեն դարու մէջ հալածուիլ , հարստահարուիլ և շարունակ արտասուել : Արտասուքն եղած է իւր միակ տիպիանքն , արտասուքը՝ իւր անբաժան ընկերը : Քանի կը մտածեմ սիրտս կը խլճայ , աչքերս կը լեցունեն եւ լեզուս բերնիս մէջ անշարժ կը կապուի : Արդեօք երկնից մէկ վճիռն է այս .

Աստուած իմ, որտա կսկիծէն քեզ դէմ կը մեղանցեմ. դիտեմ, որ մարդասիրութիւնդ չափ չ'ունի. դիտեմ, որ երկնից բարձունքէն կը հսկես ամեն նաանարդ ճրճիկն և որդին վերայ. առանց քու կամաց ճնշողութիւնն իրենց յարկերէն վար չեն ընկնիր. քու նախախնամութեամբդ դաշտի շուշաններն գեղեցիկ կը զարդարուին. ի՞նչպէս կարելի է, որ ողջն աղբ մի, մարդը քու որդիդ թշուառութեան մատնես: Նախախնամութեանդ ճանապարհներն անհաս են մարդկային մտաց: Կը նստի,

Հրահարին խօսելու ատեն Յուսակ եւ Նորայր կը գան. բայց տակաւին Հրահարին չը հասած՝ ձայնը չսեղով կանգ կ'առնուն. Յուսակ առ Նորայր.

— Կը լսեմ մեր Հրահատ բարեկամին ձայնը. կարծես փոքրիկ տղու մը պէս կը լայ: Արդեօք ի՞նչ տարօրինակ բան պատահած է, մի դուցէ գլխուն մեծ ձախորդութիւն մի եկած լինի:

Նորայր. — Ի՞նչ ձախորդութիւն պիտի գայ. եթէ այդպիսի բան մի պատահած լինէր, մինչեւ ցարդ չէի՞նք լսներ: Ո՛վ դիտէ դարձեալ ի՞նչ ոչ ինչ բան լսած կամ կարդացած է լրագրաց մէջ: Տակաւին չը հասկացա՞ր Հրահատի բնութիւնը. եթէ անձնական ամենամեծ անյաողութիւն կրէ, այնչափ ցաւ և կսկիծ չըդգար, որչափ մեկու մի մասին անբաղդութեան համբաւ առնէ: Երթամք, կարծեմ սաստիկ այլայլութենէ կը նուաղի.

Կը մօտենան եւ կը բարեւան, բայց չը չսեղ. յետոյ Նորայր ուսին դպչելով.

— Բարեկամ, ի՞նչ վիճակի մէջ կը գտնեմք դքեղ. ի՞նչ է կերպարանքիդ այլայլութիւնը, աչացդ կարմրութիւնը. եթէ չեմ սխալիր, արտասուած էք. Դուք ի՞նչպէս կը տեսնէք, Յուսակ, ճշմարիտ կրտեմ, մեծ երկիւղ կը պատճառես մեզ այս գիրքովդ:

Յուսակ. — Ի՞նչպէս որ Դուք, նոյն պէս ես կը տեսնեմ. Հրահատ, ի՞նչ կրնայ լինիլ Ձեր այս վիճակին պատճառը: Ձրլայ թէ ձեր առանձնութիւնը վերափոխուեալ դժբաղդութիւնը ունեցանք. կ'աղաչեմք, անկեղծօրէն ըսէք, եթէ մեր ներկայութիւնը ձեզ տաղտուկ կը պատճառէ, պատրաստ եմք մեկնելու:

Հրահատ. — Ի՞նչ կը խօսիք, որ չեմ հասկանար. այլայլութիւն, կարմրութիւն, լաց, դժգոհութիւն, տաղտուկ. նոր ուսանողներու պէս բառերու կրթութիւն կրնէք. Անկեղծ բարեկամներու մէջ քաղաքավարական կեղծ ձեւերն ամօթ կը համարեմ: Ի՞րաւ է, որ փոքր ինչ սիրաս ելած է բանի մի համար. բայց ինչո՞ւ ձեր ներկայութենէն տխուր տհաճիմ. ընդհակառակն աւելի դո՛հ եմ, որ Ձեր ներկայութեամբ սակաւ ինչ սիրտս կը փոփի: Եթէ բարեկամութիւնը, եղբայրութիւնը այս պարագաներուն մէջ չըլլան, ուրիշ ատեն ի՞նչ նշանակութիւն ունին:

Նորայր. — Ենթահակալ եմք բարեկամութեան մասին Ձեր յայտնած սուրբ զգացմանց համար. հաւատք ունիմք Ձեր սրտի անկեղծութեան վերայ. ուստի կը խնդրեմք, որ անպատուական ըսէք, թէ ի՞նչ բանի համար սրտերնիդ այդքան ելած է:

Հրահատ. — Կեղծիքը և պատրուակը ի՞նչպէս անտի ատած եմ և կ'ատեմ. չեմ ծածկեր Ձեզմէ ինչ որ կըդգամ. դուցէ խնդրեք ալ վերաս. վասն զի թերեւս չ'ունենայ ձեզ համար նշանակութիւն այն, որ ինձ համար ծանրակշիռ է. չ'աղէք Ձեր սրտին, որ զիս կարեւոր կը խոցէ, և չ'այլայլէ զձեզ, որ ինձ արտասուել կը տայ: Ձարմանալի չէ այս. վասն զի ամեն մարդ մի և նոյն բնութիւնը և մի և նոյն դիւ-

րադգացութիւնը չ'ունենար : Լաւ դիտեմ, որ դուք ալ կարգացած էք լրագրաց մէջ, ինչ որ քիչ մի առաջ ես կարգացի, այն է մեր Փաւառացի աղբայնոց կրած հարստահարութիւններն տեղական քիւրտ Պէյերէն, սիրտըս ելաւ, վասն զի այս նոր հարուածներն հին յիշատակներ արթնցուցին, մեր Աղբին 'ի օկղճանէ անտի ունեցած վիճակն պատկերացուցին մաքիս և սրբաւոր մէջ : Ի սրտէ կը յաւիմ, որ մեր Աղբը, ինչպէս այսօր, նոյնպէս առաջ նոյն իսկ թաղաւորական հարստութիւն ունեցած ժամանակ, գրեթէ միշտ հալածուած է, միշտ զոհ ինկած է օտար սրերու և միշտ ոտնակոխ եղած է օտարներու : Ահա այս ախուր խորհրդածութեանց մէջ ինկած էի, երբ եկաք :

Յոսակ. — Հրահատ, ինչո՞ւ պիտի խնդամք ձեր վերայ. միթէ Դուք միայն աղբին անգամ և զաւակ էք և մէք չե՞մք. միայն Դուք զգալու սիրտ և մտածելու միտք ունիք : Ո՞վ է այն Հայը, որ լսէ իւր եղբարց, իւր հարց, իւր քայրերուն կրածը և չղղայ, ինչ որ արեւակցութիւնը կը պահանջէ. ո՞վ է, որ լսէ աղբայնոց սպաննուիլը և կարեւէր չը խոցի. բայց ի՞նչ օգուտ արտասուքք. ի՞նչ օգուտ զգալը, երբ կը տեսնեմք, որ մեր զգալով և արտասուելով ոչ անգութին գաղանթութիւնը կը մեղմի և ոչ մեր եղբարց վիճակը կը բարելաւի : Եթէ համարուած էք, որ ողբը, կսծը և արտասուքք անգութ և քարացեալ սրտերը կը կակաղացնեն. մէք եւս քեզ հետ մեկտեղ նստիմք ողբամք և լամք ոչ թէ մէկ ժամ, ոչ թէ մէկ օր, այլ ամբողջ շաբաթներ և աւմիսներ. բայց լաւ դիտեմ, որ ասոնց ոչ մին, օգուտ մի չ'ունի բաց 'ի անձնական վնասէն. Նորայր, Դուք ի՞նչ կարծիք ունիք այս մասին :

Նորայր. — Շիտակն ըսեմ, ես այդ տեսակ բաներն մինչեւ հիմա մտածմանս նիւթ ըրած չեմ, որ համարում և կարծիք կազմած ըլլամ. մինչեւ հիմա այս պատահած դէպքերն ոչ թէ սիրտս, այլ մազս անգամ շարժած չեն : Ինչո՞ւ համար ես իմ սովորական զրաւարթութիւնս և ուրախութիւնս պիտի զոհեմ այս տեսակ մաշեցուցիչ և անօգուտ մտածմանց : Փաւառացի Աղբայինք կը նեղուին և կը հարստահարուին եղեր, ի՞նչ փոյթս. թող աչքերնսն բանան, որ չը հարստահարուին. միթէ հարստահարողները ձեռք ունին զարնելու, սպաննելու և կեղեքելու, իրենք չունին գոնէ իրենց անձը, ինչքը և պատիւը պաշտպանելու համար. չունին ձայն բողբոջլու համար. չունին զգացում և չունին հոգի, որ շարունակ կը կեղեքուին, կը ծեծուին և միայն աղայոց պէս լալ գիտեն : Միթէ մեր Նախնիք մեզմէ աւելի աղէկ եւ հանգիստ օրեր տեսած, կամ ունեցած են. եթէ հիմա լեւնաբնակ և վայրենի Քիւրտերն են հարստահարողք, այն ատեն հօր տերութիւններ կը հարըստահարէին. Պարսից տերութիւնը մէկ կողմէն. Յոյն քրիստոնեայ տերութիւնը միւս կողմէն. ապա և Հաբարացիք հրով և սրով կ'աւերէին և կ'աղականէին մեր երկիրը. հաղարներով կը կոտորէին և բիւրերով գերի կը վարէին. բայց նոքա չէին յուսահատեր, չէին լքանիր. որչափ կարող էին, այնչափ դէմ կը դնէին. իրենք եւս կը դարնէին, շատ անգամ կը կոտորէին եւ հսկայ բանակներ կը փռէին : Ի՞նչ, միթէ այդ Փաւառացւոց երակայ մէջ Հայու արիւնը յամալած է. ատոնց մէջ հայկական հոգին, հայկական եւ աւանդն և արիւնթիւնը բոլորովին մաւրած են. քաջութեան և դիւցազնութեան երկրին եւ յիշատակաց մէջ կը

բնակիլն և վատութեան թոյնով թըմ-
րած են : Եթէ իրօք չը կայ դոյա մէջ
այն ոգին , որով Նախնիք օտարին սու-
րը փառեցուցին , ցաւ զգալն դոյա
վերայ աւելորդ է : Զեմ ուղեր տւելի
երկար խօսիլ և ոչ զձեզ ստիպել , որ
ինձ պէս անտարբեր լինիք :

Հրահար . — Ամեն բանի մէջ ծայրա-
յեղ ես և այնպէս կը խօսիս , որ մար-
դոց եղբայրսիրական եւ մարդասիրա-
կան զգացումներն ալ կը ցամաքեցնես :
Որովհետեւ դու ազատ ես մեր Գա-
ւառացի եղբարց կրած նեղութիւն
ներէն , պըլ պըլ կը ջարդես . եթէ դու
լինէիր նոցա տեղը , արդե՞ք լայէն ա-
ւելի ուրիշ գործ պիտի տեսնէիր : Կը-
սես թէ ձեռք չունի՞ն հարստահարող
ներու գէմ իրենք վերենք պաշտպանե-
լու . ի՞նչ պիտի կարողանաս ընել , ե-
թէ պառկած և քնացած ատենդ , ա-
ւաղակ մի , մարդասպան մի դոյ զին
սւած՝ գլխուդ վերայ կենայ . արդեօք
պիտի կարողանաս , կամ պիտի փորձես
խիստ անձգ պաշտպանել . թէ լռիկ մըն
ջիկ նորա գաղանակն կրից անձնա-
տուր կը լինիս : Նորայր , կ'աղաչեմ՝
ներէք , եթէ սրտիս կոկիճէն լեղուս
իւր չափն անցնէ : Մեր Աղբին ամե-
նամեծ վերքն , ամենամեծ վիշտն ու
ցաւն է ինձ և քեզ նման անսիրտ եւ
անզգայ զաւակ ունենալը , որ ոչ թէ
Աղբին օգնելը , այլ նորա դառն վի-
ճակին վերայ սակաւ ինչ խորհիլն եւ
մինչեւ անգամ խօսիլն ամօթ կը հա-
մարիս : Նախնեաց վերայ կը խօսիս ,
նոցա գործքերն եւ այժմեաններունը
կը բաղդատես , բայց կը մոռնաս դու
ղբեղ , կը մոռնաս , որ դու ալ նոցա
որդին ես , որոնք աղբասիրութեան և
եղբայրսիրութեան զոհեր եւ մարտի-
րոսներ էին . իսկ դու այնչափ անզգայ
եւ անտարբեր ես , որ եթէ ամբողջ
Հայութիւնը ջնջուի աշխարհի երեսէն ,

հոգ անգամ չես ըներ . աչքիդ մէջ
կաթիլ մը արտասուք և սրտիդ մէջ
դոյն ինչ կարեկցութիւն չը կայ : Գիւ-
ցազնական յիշատակաց մէջ կ'ապրին
կ'ըսես , և վատութեան թոյնով մա-
հացած են . բայց կը մոռնաս , որ վա-
տութեան ամենամեծն է մարդասե-
ցութիւնը . կը մոռնաս , որ վատու-
թիւն է նա և անտարբերութիւնը և
սառնութիւնը : Մեր Նախնիք եւս
եթէ մեզ նման խորհէին , մեզ պէս
զգային և մեր սիրան ունենային , պիտի
կարողանային տանել այն դառն ար-
հաւրանաց , պիտի կարողանային դիմա-
դրաւել այն սոսկալի կոտորածներուն .
— անշուշտ ոչ , Նոքա չէին ըսեր մեզ
պէս . թէ՛ մեր լինչ փոյթը . այս ինչ
Գաւառի Աղբայինք կը հարստահար-
ուին , այս ինչ տեղի հայերը օտարին
կատաղութեան դերի կ'ըլլան , այլ ուր-
ի՞նչ որ նեղութեան , հաւածանաց համ-
բաւ կ'ըստանային , արծուց նման դէպ
հոն կը սլանային , ձեռնտու կը լինէին ,
կը մխիթարէին , կը խրախուսէին և ա-
մենքը մէկ հոգեով և մէկ սրտով միա-
ցած թշնամեցն դէմ կը վաղէին կամ
հալածական կը վարէին և կամ ամենքը
միասին մէկ սիրով կը զոհուէին . ահա՛
Նախնեաց գործերը . ահա՛ նոցա ոգին ,
որոց ես ալ , դու ալ որդիներն եմք .
վայ մեզ :

Յոռակ . — Խնդիրն ի՞նչ էր , ուր
բերիք եղբերցիք , դրեթէ անձնակա-
նութեան կերպարանք տուիր : Զեմ
գովեր Նորայրի սառն անտարբերու-
թիւնը աղբայնութեան մասին և ոչ
կը պաշտպանեմ , Հրահար , ձեր չա-
փազանց զգացումներն և դիւրազգա-
ցութիւնը : Զգացմանց մասին , երկուքդ
ալ հակոսանայ էք , երկուքդ ալ մէյ
մէկ ծայրն անցած էք : Իմաստասէրներն
միշտ միջինը առաքինութիւն է կ'ըսեն .
իսկ երկու ծայրերը մոլութիւն կը հա-

մարին . ես ալ թէ և իմաստասեր չեմ , բայց կ'ատեմ ծայրայեղութիւնը : Արդէն ասացի , կարելի չէ Հայ ըլլալ և անտարբեր մնալ Հայուն տառապանաց : Այս համոզմամբ , չեմ հաւատար , որ Նորայրի յայտնած դադարաններն իւր սրտէն բղխած լինին , չեմ հաւատար , որ նորա համոզումն լինին . վասն զի կարելի չէ , որ մարդոյ մէկ անդամն վշտանայ և միւսներն չը վըշտանան : Նորայր , երբ գլուխդ ցաւի լինչ կ'ըլլայ ոտքերուդ , որ քալել չեն ուղեր . լինչ կ'ըլլայ ձեռքերուդ , որ գործել չեն ուղեր , ինչու համար և ուսել չես ուղեր . ուստի բտել թէ լինչ վայթս է ազգի կրած նեղութիւնը և ցաւը , բնութեան օրինաց դէմ մեղանչել է . վասն զի ինչպէս է աւանձինն մարդը , նոյնն է և ամբողջ ազգ մի . վասն զի ազգ մը անհատներէ կը կազմուի : Հրահատ , կը տեսնես , որ ես եւս քեզ չափ կը դգամ , որ ես ալ քեզ չափ ըրձակերտ կը փախաբխմ , որ ազգը երջանիկ օրեր ունենայ . սակայն դարձեալ կ'ըսեմ , թէ լինչ օգուտ ողբալէն և լինչ օգուտ արտասուելէն . Աստուած ինքը ողորմի նորա դժբաղդութեանը :

Նորայր . — Հրահատ , դու զիս իմ անտարբերութեանս համար ամենա վատ անուանեցիր . Դու ալ գրեթէ աւոր մօտ բան մի , Յուսակ . չեմ բարկանար այս մասին ձեզ դէմ եւ չեմ ալ ուղեր փոխարինել . այլ միայն կը հրաւիրեմ , որ սակաւ ինչ մեղմենք լեղումնիս , սակաւ ինչ չափաւորեմք կիրքերնիս և զգացումնիս . քիչ մը ես ձեզ մօտիմ , քիչ մը եւս դուք ինձ , և աւելի խոհուն ու հանդարտ խօսիմք : Հրահատ , իրաւ է , որ դաւառացիք չարաչար կը հարստահարուին , չարաչար կը խռտանդուին և շատ անգամ կը սպաննուին . բայց լինչ կարող եմք ընել .

կարելի է վայրենի գաղաններէ դուրս և կարեկցութիւն սպասել . կարելի է հարստահարողն իւր զէնքերէն կտրտել . — կարծեմ ոչ . բայց լինչ անուն տամք , լինչ բտեմք Հայ — հարստահարողներուն , որք օտարէն աւելի անխիղճ են և աւելի կատաղութեամբ կը փորեն Հայութեան հիմունքը . վասն զի եթէ օտարը մեր ազգին նիւթական հացին և նիւթական կեանքին թշնամի է . ընտանի հարստահարողներն նորա բարոյական հայր կը յախշտակեն և բարոյական կեանքն 'ի մահ կը թունաւորեն : Ինչ բտելու է այդ խումբ մի աղքատեաց Հայերուն , որք սչ ագէտ են , սչ անհոգի և անաստուած . բայց իրենց ամենօրեայ նենգութիւններով եւ խարդաւանութեամբք ազգը կը պառակտեն , կը յուղեն և կը խռովեն . տեղ մը առաջնորդական խնդրով ուրիշ տեղ մը Սահմանադրութեան և երրորդ տեղ մի հրահանգի խնդրով հայր հայուն դէմ կը յարուցանեն , եղբայր եղբօր դէմ կը զննեն : Ինչ բտելու է այդ աղքատ կործան անձանց , որք թէ եւ ազգին պատիւը , ազգին կեանքը պաշտպանելու կոչումն ու պարտաւորութիւնը ունին . բայց ինքեանք իբրեւ ցեց կը կրծեն նորա կեանքը և իբրեւ սրբապիղծք՝ կ'արատաւորեն նորա պատիւը : Զէք տեսներ այս ամենը , չէք դգար այս ցաւալի և դառն հարուածները , որովհետեւ ընտանի ձեռքերէ կը տըռուին : Ինձ համար բան մի չէ օտարին ըրածը այս մարդագէտ ճիւղներուն ըրածին քով : Կը մեղադրէք զիս , որ անտարբեր եմ Ազգին վիճակի նկատմամբ և վատ կ'անուանէք զիս . բայց ես վատ չեմ , այլ նոքա են , որ իրենց շահասիրութեան եւ անձնական կրից կը զոհեն Ազգին օգուտը , յառաջագիւմութիւնը և ասպագայն : Եթէ դուք

ալ իմ տեսակէտէս դիտէք և ինձ պէս խորհիք, ինձմէ աւելի անտարբեր կըլլայք և դուցէ անիծանէք զձեզ՝ որ Հալաւն մէջ ծնած էք և Հայ անունը կը կրէք :

Հրահայր.—Ճշմարիտ են ըսածներդ. ցաւալի է, որ Հայն զՀայը կը հալածէ. սակայն պէտք է վատերու գործքէն գայթակղիլ. պէտք է արդէն անկեալ ազգի մը ոտքի հարուած մի ալ տալ, որ աւելի ընդ երկար մնայ իւր անկեալ վիճակին մէջ. պէտք է, որ վատերուն հետ վատ ըլլանք. աշխարհի երեսէն երբ պակսած են վատերը : Առաջին մարդոյ օրէն սկսեալ քայլ առ քայլ եկ դէպ ՚ի մեր օրերը, ամեն դարու մէջ եւս եկած են ատոնց նմանները : Սակայն եթէ ամեն դարու մարդիկ ալ քսէին մեզ պէս, որովհետեւ մեր մէջ կան այնպիսիներ, որ ընկերութեան խաղաղութիւնը կը խառնեն, ընկերութեան յառաջդիմութիւնը կ'ոտնահարեն, մէք ալ նմանիմք անոնց. եթէ այսպէս ըսէին, աշխարհ վաղ հիմն ՚ի վեր եղած էր, մարդկային ընկերութիւնը ջնջուած և ամեն օրէնք ու կանոն անյիշատակ ողնչացած պիտի ըլլային. սակայն ո՛չ, չըսին և չըրին այնպէս, այլ ընդհակառակն՝ մարդատեացներու գէմ՝ մարդասէրներ ելան. աշխարհաքանդ անձանց հակառակ՝ աշխարհաչին մարդիկ ելան եւ անօրէններու փոխանակ՝ օրինասէրներ եւ օրէնսդիրներ եկան : Առաքինութիւնը ինչ նշանակութիւն ունի, երբ մորուքիւնը իրեն ոտիս չունենայ, ոսկիին յարգը ո՛ր պիտի ճանաչէր, եթէ պըղինձ չըլնէր աշխարհի երեսին : Այսպէս ալ ազգի մը մէջ եթէ անձնատէրներ չըլնին, ուր կը մնայ անձնուէրներու մրցանակը, եթէ ազգատեացներ չըլնին, ինչ փառք ազգասիրաց : Ուրեմն ո՛չ եթէ այդ շահատէր անձանց

պատճառաւ անտարբեր պիտի մնամք. այլ ընդհակառակն մեր ջանքը, մեր զոհողութիւնը պիտի կրկնապատկեմք, որ կարող ըլլամք թէ՛ օտար և թէ՛ ընտանի թշնամեաց հասուցած չարիքներն դարմանել :

Յուսակ.—Նորայր, ես ալ կ'ընդունիմ մասամբ ըսածներդ. վասնզի ինձ համար եւս ճշմարիտ են, որ մեր թշնամիներն չեն այնչափ օտարներն, որչափ Հայ անուն կրող, բայց հայութեան նախատինք և արատ բերող կարգ մը անձինք, որք ո՛չ Աստուծոյ կ'երկնչին և ո՛չ մարդիկներէն կ'ամաչեն : Ես ալ այն գաղափարն ունիմ, որ ազգ մի չը կործանիր արտաքին հարուածներէ. բայց ներքին երկպառակտումներն, ներքին վէրքերն ու հարուածներն կը նմանին անբժշկելի այն ախտին, որ մարդոյ ներքին կողմէն կը սկսի, տակաւ առ տակաւ կուտէ և կը սպառէ ներքին կենսական նիւթերն, կը խանգարէ և կ'ապականէ ներքին կաղմութիւնը եւ ՚ի վերջոյ ՚ի հող գերեզմանի կ'իջեցունէ : Սակայն կը մերժեմ վերջին խօսքդ, որ ըսիր թէ, եթէ դուք ալ իմ տեսակէտէս դիտէք և ինձ պէս խորհիք ինձմէ անտարբեր կ'ըլլաք և թերեւս անիծէք ձեր անձը, որ Հայ ծնած էք : Ինչու համար մէք զմեզ պիտի անիծեմք. քու թուած չարիքներդ ո՞ր ազգին մէջ չկան. ո՞ր ազգին մէջ չը կան անձնասէրներ. ո՞ր ազգին մէջ չը կան ետասէրներ. ո՞ր ազգին մէջ չը կան մարդատեաց եւ ազգատեացներ : Բայց ո՞ր լաւ մարդն ուրացած է իւր ազգութիւնը ապիւրատներու երեսէն, ո՞ր բարեսէր հոգին իւր անձն անիծած է, որ արեւտկից գտնուած է անպիտան մարդկանց : Ազգն ուրանալ, կը նշանակէ զԱստուած ուրանալ. վասն զի Նա դրաւ մեր մէջ մարդասիրական և եղբայրսիրական սուրբ զգացումը, վասն զի կա

րելի չէ առանց եղբայրսիրութեան զԱռտուած սիրել: Ինչպէս պիտի ուրանամք Հայութիւնը, արդէն Ազգին վատ և անպիտան զաւակները իրենց աղքատ վնաս դործքերով զատուած եւ մերժուած են Ազգէն: Ի՞նչ է այս վերքը բաւական չէ: Նորայր, բեղունիս չափաւորելու հրաւիրեցիր, բայց չես մշտածեր թէ ի՞նչ կը հոսի լեզուէդ, չես զգար թէ ի՞նչպիսի խօսքեր կը թռին շրթանքներէդ: Եթէ մեղ նման անձինք, որ քիչ շատ ուսումնականի և կրթեալի անուն ունինք, այդպէս յուսահատ խօսիմք, ապա ի՞նչ ընէ ռաւիկը, որ բնաւ աղքատութեան գաղափար չունի, ի՞նչ օգուտ և ի՞նչ բարիք կարելի է ստատել խեղճ հասարակութենէն, որ մէջ զգիրս եւ ոչ զըզրութիւն գրոյն գիտէ:

Այս միջոցն Արքայն կը գայ եւ կը բարևէ. — Բարեւ ձեզ բարեկամներ: Երեքն ալ ոտքի ելլեցաւ. — Առտուծոյ բարին:

Արքայն. — Ի՞նչ բարեբաղդութիւն, որ զձեզ երեքդ ալ ի մի խմբուած կը գտնեմ: Բայց մի գուցէ առանձին գործով մի զբաղած էիք և ես խափան եղայ գալուտեամբս. կ'աղաչեմ, անկեղծութեամբ ըսէք:

Հրահայր. — Ի՞նչ առանձին գործ պիտի ունենամք: Ազգին ներկայ տագնապալից վիճակին վերայ կը խօսէինք, որ ամենուս կը պատկանի. թէ և Նորայր ինքզինքը ազատ կը համարի այս պարտաւորութենէն, որովհետեւ ազգին մէջ շահադեսներ կան եղեր, աղքատամբանութիւն մի, որ նմանը չունի: Շատ ուրախ եմք, որ եկաք, որովհետեւ ես և Յուսակ չը կարողացանք համոզել զինքը, որ ամեն անհատ պարտաւոր է Ազգին ինչպէս բարօրութիւնը եւ երջանկութիւնը, նոյնպէս թշուառութիւնը և ցաւը իրեն ան-

ձին համարելով՝ ըստ այնմ աշխատիլ գարժանելու համար. թերեւս Դուք կարողանայք համոզել:

Նորայր. — Պահ մը առաջ Հայ հարստահարողներ մասնաճիւղ առնելով՝ կարծեցի թէ բաւական պարզ խօսեցայ, սակայն դարձեալ չեմ կարողացած միտքս և զգացմունքս լաւ բացատրել. ուստի քիչ մը աւելի բացատրայտ խօսիմ:

Բարեկամներ, ի՞նչ կ'ուզէք, ի՞նչ բանի կ'ուզէք համոզել զիս. Ազգին ցանկ զգալ, սեպեմք, որ զգայի, տղզին բարեխառութեան վերայ խորհիլ, դարձեալ սեպեմք, որ խորհեցայ եւ պիտի խորհիմ և վերջապէս ամեն մասին անտարբերութիւնս մէկ կողմ դնեմ. սակայն ասկէջ ի՞նչ հիմնական օգուտ կրնայ յառաջ գալ: Իրաւ է, որ աղբի մը կեանքին մէջ անհատները մեծ դեր ունին. բայց ոչ թէ մեր ազգին նման իր թշնամիներն ու բարեկամներն զանաղանելու անկարող աղբի մը մէջ: Կ'ուզէք գլուխնիս ճաթեցընեմք պոռալով ազգին թէ արթնցիր կորստաբեր թմրութենէդ. զգա՛մ վիճակիդ ծանրութիւնը, կործանման վճին եղըն հասած ես. բայց անօգուտ, չը պիտի լսէ մեզ, աւելի պիտի հաւատայ անոնց, որոնք իւր տան հիմունքը կը փորեն. պիտի հաւատայ այն անձնատէրներուն, որք աննշան շահու մի ակնկալութեամբ աղգը և ընդ նմին իրենց պատիւն ալ օտարին կը ծախեն: Ահա՛ այսպիսի պարագաներն են, որ զմարդ անտարբերութեան եւ մինչեւ անգամ անզգայութեան կը վարժեցունեն. այս օրինակ պարագաներն են, որոնք մարդը կը լքանեն և յուսահատութեան կը մատնեն:

Թողումք ասոնք մէկ կողմ. դարձեալ կը կրկնեմ և կ'երեքնեմ, թէ մեք ի՞նչ կարող եմք առնել. Ազգին ո՞ր ցա-

ւուն դարման մը կրնամք գտնել. երբ ազգին բարոյական և նիւթական բարեւուութեան հոգ տանելու պաշտօն ունեցող Վարչական մարմնոց մէջ այն պիտի զոյաքաղ մարդիկ կան, որք իրենց քսակը լեցնելու և իրենց անձնական կիրքն յառաջ քշելու համար չը մնար չարիք, որ չը դորձեն. և հասարակութիւնը փոխանակ այդպիսի օձերուն և իժերուն գլուխը ջախջախելու, թողած իւր կենսական խնդիրներն, թողած մատաղ մանկուոյն դատախարակութեան փրկարար խնդիրն, այդ աւելի քան տեսնուող կամաց և կրից գերի եղած է: Ի՞նչ պիտի ընեմք, լուսաւօրեմք պիտի ասէք ժողովուրդը. — քանի փարայի կ'առնէ մեր լուսաւորութիւնը, տակաւին կ'ուղէք շատ յառաջ երթալ, կը մատնեն զմեզ կառավարութեան իբրեւ խռովարար և ազգը երկպառակող. այս մասին միթէ քիչ օրինակներ կան: Ուստի նորէն կ'ըսեմ, որ մեր ազգին հարստահարիչներն չեն լեռնականներն, չեն քիւրտները, այլ նոյն իսկ հայերն են, ուրեմն թողուլ սուրի հարուածները, թողուլ դաշնի վէրքերը եւ ասղան ծայրի վէրքն հոգալ և դարմանել յիմարութիւն է և երկոյս յիմարութիւն:

Հրահար. — Երբին խօսք մի եւս ըսեմ և բաւական է. թող քիչ մը ալ Արքունիք խօսի: Նորայր, կըսէք թէ մեր Վարչական մարմնոց մէջ այնպիսի զօշաքաղ անձինք կան, որք միայն իրենց անձը, իրենց փորն ու քսակը լեցնելու ետեւէ են: Ճշմարտութիւն մի է այդ, թէ եւ ցաւալի ճշմարտութիւն. սակայն որով է յանցանքը, այդ մարդիկը ազգին պաշտօնեայ ծնած են իրենց մօրմէն, թէ վերջէն եղած են. ի հարկ է վերջէն այդ կոչման և իրաւանց տէր եղան: Ո՛վ կոչեց ատմէք ի պաշտօն, ո՛վ տուաւ իրաւունք պաշ-

տօնելութեան. ո՛չ ապաքէն ես, դուն և մեզ նման ուրիշները, ուրեմն մեզաւորը մէք եմք, որ վատ ու մօլի անձինք պաշտօնի կոչած եմք: Այս տեղ այնպիսի երկսայրաբանութիւն մի կայ, ուրկէ ո՛չ մի կերպով կարելի չէ ազատիլ. վասն զի եթէ մէք առաջունէ կը ճանաչէինք, ի՞նչու այդ իրաւունքը տուինք, որ մեզ դէմ զէնք շինելով ըզմեզ հալածեն. իսկ եթէ չ'էինք ճանաչեր, ի՞նչպէս չը ճանաչած մարդկանց յանձնեցինք մեր տատիւն ու կեանքը: Կը տեսնեմ, որ այս ամենը անտարբերութեան հետեւանք է միայն. եթէ հասարակութիւնը անտարբեր չը լինէր, մինչեւ հիմա հազար անգամ ատոնց չափը կարող էր տալ, կարող էր դոցա անդ աւելի աբժանաւորները, աւելի անձնուէրները ընտրել, որք Ազգին օգուտը, ազգին բարին և յառաջագիտութիւնը իրենց անձնական շահէն վեր դասելով նորա բարօրութեան համար կը խորհէին և կ'աշխատէին:

Արքուն. — Բարեկամներ, եթէ ներքէ, ես ալ խօսք մի ըսեմ. ես ալ Ազգին ներկայ տխուր վիճակի մասին իմ համոզմանս եւ կարծեացս աղքատիկ լուման խառնեմ. Զեր հարուստ խորհրդածութեանց հետ:

Երեւը Քի Կեղ. — Խօսէ, խօսէ:

Արքուն. — Ամեն տեսակ հարստահարութիւնք, որք կարկառի նման մեր ազգին գլխուն կը տեղան. հարստահարութիւն օտարէն, հարստահարութիւն բնականին, հարստահարութիւն Աւետարանի, կրօնի և Աստուծոյ անուամբ, հարստահարութիւն աղքատութեան, հարստահարութիւն պանդխտութեան, ամենքն ալ տգիտութեան ծնունդք են. չը կայ ուրեմն հարստահարութիւն չարքան ըզտգիտութիւն: Բարեկամներ, կար-

Տեմ Գուրբ օտարէն և ընտանիէն եղած հարստահարութիւնը միայնխօսքինիւթ ըրած էիք . բայց մոռցած էք տգիտութեան հարստահարութիւնը , մոռցած էք և անկէ յառաջ եկած պանդխտութեան հարստահարութիւնը :

Պանդխտութիւնը մեր ազգութեան քաղցիկեղն է . կը խոպանացնէ Հայոց արդաստաւոր դաշտերը . կը ջամաքեցընէ Հայոց ճաղկաւէտ պարտէզները . կ'ամայացնէ Հայոց տուններն եւ շատ գերդաստաններ խալաւ կը շիջուցանէ : Աչք մի ձգեմք քիչ շատ ծաղկած քաղաքներուն վերայ , աչք մի՛ մանաւանդ Պոլսոյ վերայ . ամեն փողոց , աւմեն անկիւն և ամեն իջեւան հայ պանդուխտներով լցուած են : Գորբա աւմենքն ալ ընտանեաց տէր են և մատաղահաս զաւակաց հայրեր . բայց աղքատութենէ հարստահարեալ թողած են իրենց ընտանիքներն , թողած իրենց սիրելի ամուսինները և թողած են իւրենց հոգեհատոր զաւակներն : Քանի՜ արտասուելի է պանդուխտին կեանքը , կեանք սնմաքուր , անտուն և վարատական . երեկոյն կը դառնայ իւր դըժոխաման իջեւանը վատտակաբեկ . ուժաթափ և շատ անգամ վնասեալ անդամներով : Զը կայ հոն ընտանեկան միութարութիւն և չը կան հոն ամուսնոյ և զաւակաց մտերմական նայեացք , որք առանց ձայնի , առանց խօսքի կարող են քաղցրացնել ամենադառն կեանքն անգամ : Այսպէս Հայաստանի զաւակներն կը մաշեն և կըսպառեն իւրենց երկրասարգութիւնը , իրենց ուժքն ու զօրութիւնը դառն պանդխտութեան մէջ առանց յիշելու , որ հայրենի երկրին մէջ , հայրենական տան մէջ ունին ամուսին , որ գիշեր ցորեկ վշտաբեկ սրտով և արտասուած թոր աջք իրենց վերադարձին կըսպասէ . կ'ոն մատաղ մանուկներ , որք

կարօտ պատառ մի հայի՛ գերի մնացած են ճայրագոյն թշուառութեան ձեռքը : Ո՞րք են սոք պարկեշտասուն հայ կանանց հարստահարողներն . — ո՛չ որ . բայց ՚ի իրենց էրկ մարդիկնէրէն . ո՞րք են սոք անմեղ եւ աղածրի մանկանց թշուառութեան պատճառ , ո՛չ որ . բայց ՚ի իրենց հայրերէն : Ահա՛ դիւսաւոր և հիմնական պատճառ աղբի մը կործանման . ահա՛ մեծ հարբտահարութիւն : Շատ սրտացաւ խօսքեր ունիմ , բայց ի՞նչ օգուտ խօսելէն . ի՞նչ օգուտ վերաւորուելէն և վերաւորելէն : Համառօտ խօսելով՝ մեր Աղդին կեանքը Մարգարէին նկարողըրած կեանքին կը նմանի , «Ամենայն գըլուխ ՚ի ցաւս , ամենայն սիրտ ՚ի տըրտմութիւն . յոտից ցգըլու չիք ՚ի նմա առողջութիւն , ո՛չ վէրք , ո՛չ այտու մըն , ո՛չ հարուածք խխայթեալք , չիք սպեղանի ՚ի վերայ դնել , ո՛չ ձէթ եւ ո՛չ պատանոյ » : Այսպիսի վերաւորեալ կեանքի մը բժշկութիւնը անհնար է մարդկանց ձեռքով , անհնար է մարդկային ճարտարութեամբ և արուեստով . այլ միայն երկնից նախախնամող պայելութեամբ կը բժշկուի . ուստի պէտք է խօսելէն աւելի մաղթեմք , խօսելէն աւելի աղօթեմք եւ սրտագին խնդրեմք , որ Աստուած գթալով ու զորմի մեր տառապալիկ ազգին . բըժշկէ նորա բաղմադիմի վէրքերն եւ պարգեւէ աղատութիւն նիւթական հարստահարութենէ , աղատութիւն բարոյական հարստահարութենէ և աղատութիւն ՚ի տգիտութենէ :

Ուրի վերայ ելլելով գլխման կը բանաս եւ երկխոսք դիպրով կը կենան . ուրիջներն կ'երգեն

“Տէր կեց՝ Դո՛ւ Հայս” Մաղթանքը :

ԲԱՐԵՆԱՄ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐ

ԵՒ ԳԵՐԱԳԱՏԻՒ ՀՍՐԲ

Մարդկային, Քրիստոնէական եւ որդիական պարտաւորութիւն մի կը թելադրէ զիս այսչոր հանդիսականացդ ներկայութեան յատեան ելանել եւ քանի մի խօսք թոժովել: Ուստի խոնարհաբար կը հայցեմ ձեր ներողամիտ ունկնդրութիւնն մի քանի հակիրճ եւ սրտաբուղիս խօսքերուս, զորս 'ի դիմաց համօրէն ընկերութեացս կ'արտասանեմ երախտագէտ սրտիւ:

«Որ որ արբուսցէ միում 'ի փոքրականցս յայցանէ՝ բաժակ մի ջուր ցուրտ... ոչ կորուսցէ զվարձս իւրոյ, զայս խօսեցաւ Աստուածային բերան, այսպէս Աւետարանեց մարդկային ազգի Փրկիչն եւ նուիրագործեց բարերարութեան մեծ եւ Աստուածահաճոյ գործն, խոստանալով դաւաթ մի պաղ ջուր խնցուհոյին վարձն խտի հատուցանել: Ամբ կը հօլովին, դարբ կ'անցնին, ազգք կը կործանին եւ յաղթանդամ ծառք եւ շինուածք կը տապալին եւ կ'անհետանան, բայց բարերարաց յիշատակն եւ անունը անջնջ են եւ պիտի մնան յաւիտեան, նոցա երախտագէտ սրտերու մէջ կանգնած մի ամենափոքր շինուածն, ամենադոյն բարերարութիւնն անքակտելի պիտի մընայ մինչեւ ցօր հատուցման օր դատաստանի եւ վարձառութեան: Նորա իրենց բարերարութեամբն իշխանութիւն ունին մարդոյ սրտին վերայ, իշխանութիւն կ'ըսեմ ոչ տիրապետական այլ իշխանութիւն հայրական, իշխանութիւն բարեգործական. ոհ, որչափ քաղոր է սոյն իշխանութիւնը թէ՛ իշխողաց եւ թէ՛ իշխեցելոց համար:

Այսօր Սրբազան Հայր, համայն հանդիսականաց առջեւ պարտք կը

համարիմք երախտագէտ ոգևով խոստովանիլ որ դուք եւս Միաբանութեամբ հանդերձ ունիք սոյն յաւիտեական իշխանութիւնը մեր ամենուս սրտին վերայ, եւ ձեր բարերարութեան յաւերժական փառաւոր կնիքը դրօշմած էք Սանուհեացս սրտից եւ հոգւոց մէջ: Որչափ ուսանիմք որչափ յաւաքադիմեմք, այնչափ աւելի պիտի սիրեմք ձեր անունը եւ աւելի քաջ պիտի ճանաչեմք ձեր բարեգործական վեհ իշխանութիւնը, վասն զի աւելի երախտագէտ պիտի լինիմք: Եթէ ծարաւելոյն բաժակ մի ջուր արբուցանելն, իւր յիշատակն ունի յաւուր հատուցման, քանի՞ եւս առաւել Ձեր անունը Ձեր մեծ բարեգործութիւնը, որով կ'արբուցանէք մեր պապական սիրտն ու հոգին ուսմամբ եւ դատաւարականութեամբ, մեծ է Ձեր բարերարութիւնը. անմահ է Ձեր յիշատակը. վասն զի Ազգ մի լիովին երախտապարտ է Ձեզ, զմեզ կրթելով Ազգ մի կ'երախտաւորէք, կրթեալ մայրեր պատրաստելով բարեկիրթ զաւակունք կը պատրաստէք, ներկային հետ ապագայն կը բուսաւորէք, անհատից հետ ամբողջ Հայ Ազգը կ'երջանկացնէք: Ուստի օրհնեալ է Ձեր անունը եւ օրհնեալ է համայն բարեջան Միաբանութեանդ եւ բարերարաց յիշատակը յաւիտեան:

Որդիական ակնածութեամբ խոնարհաբար կը հայցեմք Սրբազնութենէդ եւ համայն բարերարներէ ընդունել մեր՝ Սանուհեացս երախտապարտ սրտից շնորհակալութեանդ հաւաստին:

Եւ 'ի մասնաւորի խորին շնորհակալութիւն կը մատուցանեմք նաեւ այն ուսումնասէր եւ բարեխոհ հանդիսականաց, որք արժէք տալով մեր ձեռագործ աշխատանոց եւ ներկայաւորով հանդիսիս պատուելին Վար-

ժարանն և քաջաբերեցին զմեզ և եւս
յառաջադիմել ուսման և կրթութեան
աստուարիցին մէջ. այս եւս մեծ բարե-
րարութիւն է մեզ համար :

Ի վերջոյ, խոստովանելով մեր ան-
կարողութիւնն ի փոխարինութիւն Ձեր
անբաւ բարութեանց, սրտագին բա-
րեմաղթութեամբ հայցեմք յԱմենա-
բարի Արարչէն ընդ հովանեաւ ամեն

առաւ ինամոցն անասան պահել
զՍուրբ Աթոռս յաւիտեան, շնորհել
Սրբազան Հօրդ, բարեջան Միաբա-
նութեանդ և համայն Ազգային բա-
րերարաց երկար եւ երջանիկ կեանս
եւ բարերարութեանց փոխարէն իւր
անհուն գանձէն պարգեւել ի փառս
իւր և ի շինութիւն լրութեան Ազգիս :

Հ Ր Ա Ի Ի Ր Ա Կ Մ Օ Ր Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Գ Ա Ր Ո Ի Ն

ՅՐՏԱՍԱՐՍՈՒԻ սառնամանիք ձըմբան
Փախտական գնացին յերկրէս բացական ,
Սիւղ ջրմաղին անկեալ զօգուլքս աղինեան՝
Բացան դըրունք յաւետազուարճ սուրբ դարնան ,
Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին ի յեղէմ :

Չայն սահանաց յանձաւախորրս լերանց
Եւ խոխոջիւն գարնանաղայր հեղեղաց՝
Հուսկ հառաչք են հեծեծանաց հիւսիսին
Որ դետալէժ արձակէ զունչ իւր յետին :
Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին ի յեղէմ :

Վարդ եւ շուշան փթթինազարդք ի հովտին
Խումբ պար առեալ փայլին ի ցօղ կենսածին ,
Իբր աստեղաց բոյլքն յեթերին ի կամար
Ճաճանչադեղ շողան ի լոյս վառ ի փառ :
Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին ի յեղէմ :

Վասի վճիտ սահեալ հեղիկ ընդ մարմանդ՝
Զուխան անուշակ ջամբէ ծաղկանց երվնազարդ ,

Իբր առ մանկիկ բաղմաբեղուն ըստինք մօր
Ըղմեղրաբուղին արբուցանեն կաթին ծոր :

Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին 'ի յեդէմ :

Օդականացն աշխոյժ երամք գունադեղ
Սիրատենչիկ քաղցրախորժակ 'ի դեղդեղ
Ճախր ընդ այերս առնուն 'ի թռիչ սաստկասցր
Եւ կամ դադար 'ի ստուերս մայրեաց արջնաթցր :

Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին 'ի յեդէմ :

Ըստուերք ծառոյ պճնեալք 'ի թաւս սաղարթաց
Ծըլին մեղմիկ յառաւօտին հովհարաց ,
Յանսորադեղ 'ի բատեռունս ծաղկաղգեաց
Իբր 'ի փափկիկ կուսին 'ի յուս վարսք հերաց :

Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին 'ի յեդէմ :

Ի խոր թաւուտս անտառակաց ստուերաշուք
Ի թռիչ յահուր վագեալ վադեն եղջերուք ,
Ու 'ի մարդածիր կարկաչուն խաղըս առուաց
Խայտան մայեն օդիք այծիք գեղմաբարձ :

Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին 'ի յեդէմ :

Բոյլք բանակացն աստղակաճառ զցայգն ողջն
Փայլ փայլ լուսով կաթեն յալիս դողդօմուն ,
Այն ինչ խարտեաչ ծագեալ մահկին մեղրալցս՝
Յաղօտ ըստուերսն արկանէ զշարշն ոսկեհիւս :

Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին 'ի յեդէմ :

Ի սրար անցեալ դշտոյ գարուն սրտակաթ
Կեանս թցր և բոյր ձօնէ յոսին իւր 'ի կայթ .
Ե՞րբ և իմ փառք յաւերակացն հայրենի
Փթթինադեղ անդրէն նորոգ բողբոջի . . . :

Օ՛ն հայկազունք յարեգդէմ
Յաստուածատունին 'ի յեդէմ :

Աւետիս Կարապետեան Կ. Պօլսեյի
Աշակ. Ժառան. Վարժարանի :

Հետեւեալ յօդուածն , որ պատասխան է մի Ռուս լրագրի եւ ուշագրութեան արժանի խորհրդածութիւններ կը պարունակէ Ազգայնութեան և մայրենի լեզուի մասին , Մէլը - Հայաստանի լրագրէն առնելով կը ներկայացնենք մեր ընթերցողաց խորին մտադրութեանն :

ԱԶԳԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Տիբեռի Վեսթիկ Ռուս լրագրի այս տարուայ 25 և 27 համարներում տը պուած է մի անստորագիր նամակ Պետերբուրգից ազգայնութեան մասին՝ հանդերձ պատասխանով խաբարութեան կողմից : Այս խնդիրը ընդհանրապէս և մասնաւորապէս Կովկասի վերաբերութեամբ այնքան մանրամասն քննած է երկու կողմից եւս , որ մենք կարող էինք բաւականանալ միայն ընթերցողի ուշագրութիւնը հրաւիրելով այդ համարների վերայ , որպէս զի ինքն և իր համոզմունքը կազմէ , խորին համոզուած լինելով , որ մեր ընթերցողների մեծ բաղմութիւնը ռուսերէն կարգադիտէ , Բայց ինքը հեղինակն այդ խնդիրը իր յօդուածի մէջ չէ թէ վճռած է համարում , այլ դորա մասին յայտնում է իւր խորհրդածութիւններն և հրաւիրում է ընթերցողին եւս խորհրդածելու : Եւ խնդիրն այս է՝ Ի՞նչ է ազգայնութիւն , — արդեօք դա այնքան անսպասան հարկաւոր եւ թանկագին բան է , որ դորա պահպանութեան համար , եթէ հարկաւոր լինի , պէտք է զոհենք ուրիշ բոլոր անձնական եւ ընկերական բարիքը . թէ դա մի այն պիտի պայմանաւոր բան է , որ երբեմն յարմարութիւն՝ երբեմն և անյարմարութիւն է մեզ պատճառում , այնպէս որ շատ անգամ իրաւունք կ'ունենանք

զոհել դորան յօգուտ մեր միւս մտաւոր կամ ընկերական շահերի : — Հեղինակը քաջ գիտելով , որ ինքն այն ազգայնութեան է պատկանում , որն որ տիրապետող է մեր մէջ , աւելացնում է , թէ գուցէ նա չի կարողանայ լինել հասկանալ այն ազգութիւնների մտքերն և զգացմունքներն , որոնք տիրապետող ազգի հպտաակ են , ուստի և խնդիրը չի վճռում , ինչպէս ասացի , այլ առաջարկում է լոկ միայն իւր խորհրդածութիւնները : Հեղինակին շատ լաւ յայտնի են այն ապացոյցներն , որովորապէս ազգայնութիւնն երբեմն պաշտպանուել է , բայց և սակայն իրաւամբ մի հայեացք է ձգում պատմական իրողութեանց վերայ , ուր այս խնդիրը աւելի խճճուած և դժուար լուծելի է հանդիսանում : — Նամակը գրած է մեծ զգուշութեամբ և հմուտ գրչից , ուստի աւելորդ չի լինիր , որ մենք եւս նորա մտքերի շղթային մէկ մէկ հետեւենք , որպէս զի նորա ճիշդ հայեցուածքը հասկանանք և տեսնենք , թէ որտեղից են բղկում նորա վերջնական համակրութեանց աղբիւրները : —

Նա ասում է , թէ երբեմն հպտաակ ազգերը ներութիւն են կրում տիրապետող ազգերից և կռիւ են բաց անում նոցա դէմ : Զոր օրինակ Իտալացիք Աւստրիացուց դէմ . այժմեան Հերցեգովինացիները Տաճիկների դէմ պատերազմում էին և պատերազմում են օտար և ճնշող լուծից ազատուելու համար : Այսպիսի դէպքերում ազգայնութիւնը միշտ համարուել է մարդոյս վեմագոյն և թանկագին շնորհք , որը պաշտպանելու համար ամեն տեղ համակրութիւն է գտել : Մենք համակրում ենք , որովհետեւ այդտեղ ազգայնութիւնը ցանկալի ազատութիւն է գտնում , եւ մենք ՚ի հարկէ պատերազմին չէինք համակրի ,

եթէ հոստակ եղած պատերազմողները հարկաւոր աղատութիւն վայելել էին: (Անթերցողը տէտք է նկատէ, որ գեռ այն հարցը անլուծանելի է մնալի, թէ արդեօք եթէ մի բարեկարգ տէրութեան մէջ հոստակ ազգերը հարկաւոր աղատութիւն վայելում են, սկէտք է նոքա իրանց ազգայնութիւննից հրաժարուին յօգուտ տիրապետող ազգի, թէ չէ): Մենք այսպէս ծառայողանք այնպիսի դէպքերի հետ, ուր ազգայնութիւնը միջոց է դառնում այնպիսի բարձր նպատակի համար, որ մարդու անպայման եւ անհրաժեշտ կարեւոր է: Բայց նոյն պատմութիւնը ցոյց է տալիս, թէ ազգայնութիւնը երբեմն գործիք է եղել ոչ թէ աղատութեան և անկախութեան համար, այլ հակառակ նպատակների համար: Հեղինակը ասում, թէ մեր դարուս մէջ գերմանական ազգայնութիւնը այդ օրինակն է ցոյց տուել (?):

Մեր դարու սկզբին գերմանական ազգային զգացմունքը վերաւորած էր, որովհետեւ նորա վերայ իշխում և տիրապետում էր Գաղղիացին (Բօնապարտը): Այս դրութիւնը Գերմանացուն օգուտ էր (?), բայց գերմանական տէրութիւնների համար անյարմար: Ուստի այդ տէրութիւնները ղարթեցնում և բորբոքում էին ազգային զգացմունքը, որով և կարողացան վերջապէս գաղղիական իշխանութիւնը դաժալիւնել: Գաղղիացիներից աղատուելով, Գերմանացիք կարծում էին, թէ նոքա ամեն լինի աղատուեցան, աղատ կը չնչն, երջանիկ կը լինին: Բայց խեղճերը շատ խաբուեցան: Նոքա շուտով համոզուեցան(?), որ գերմանական լուծը գաղղիականից թեթեւ չէ, և անկեղծ ազգասէրները սկսեցին պաւել (?), որ Գաղղիայից աղատուեցան: 1848ին Գերմանացիք դար-

ձեալ վառուեցան ազգային զգացմունքով և ուղղւում էին ազգային մտութիւն հաստատել, բայց այդ ժամանակ էլ աղատութեան համար ազգայնութիւնը ոչինչ արդիւնք չտուեց: Գերմանիայի ազգային զգացմունքը միայն այն էր, որ ուղղւում էր Գաղղիայից Շլեզվիգը խլել, որ և Պրուսիայի առաջնորդութեամբ կատարեց: Պրուսիան այսուհետեւ դառնում է մի զինուորական պետութիւն, Պրուսիան Աւստրիային հանում է գերմանական դաշնակցութիւնից, Պրուսիան Գաղղիայից խլում է Էլզաս և Լօթարինգը, և այս բոլորը կատարում է յանուն ազգայնութեան, ամենեւին չը հարցնելով, թէ արդեօք ազգերը աղատութիւն ստացան այդպէս, թէ աւելի ճիշդիցան: (Թէպէտ և բերած օրինակը լաւ չի մշակւում հեղինակը, բայց մերք դարձեալ համաձայն ենք նորա հետ, ինչ որ նա արտացոլեցանել կարենում է, այսինքն թէ երբեմն ազգայնութիւնը գործիք է դառնում չէ թէ աղատութեան համար, հայտաւնդ հակառակ ճիշդութեան համար, բռնի դրութեան համար և նոյա ախոյեանների անխախտ պահպանելու համար):

Գերմանական ազգայնութիւնը, շարունակում է հեղինակը, մի ուրիշ կողմից ես հանգիստանում է: Գերմանացին վերին աստիճան գաղթասէր է. նա իսկյն թողնում է իւր հայրենիքը, եթէ ուրիշ տեղ լաւ գործք կարող է գտնել: Բայց եթէ այնտեղ երջանիկ է, նա դարձեալ չի լուծվում այնտեղ, իր ազգայնութիւնը մաքուր պահպանում է, մնում է աղքատէր, հայրենեաց «մուխն» անգամ օրերի և ամիսների հետ, թէպէտ և փախել է այդ միջից: Այդպէս են զոր օրինակ գերմանական գաղթականները Ռուսաս-

տանում, որ տեղ նորա տարիներով մնում են, բայց իրանց հայրենիք չէ թէ Ռուսաստան, հապա Գերմանիան համարում են: Գուցէ այստեղ նորա ասեն, թէ իրանց ազգայնութիւնը Ռուսից աւելի բարձր, աւելի լուսաւորուած է: Բայց նոյն Գերմանացին աւ զատ Ամերիկայի մէջ եւս նոյն հին Գերմանացի է մնում: Այս ինչպէս բացատրենք. նորա պատերը թշուառ էին, բայց Գերմանացի մնացին, նա փախաւ այդ թշուառութիւնից եւ դարձեալ մնում է Գերմանացի հոգւով և պատերի համարութիւնները, հակաիրութիւնները, նախապաշար մունքները պահպանում է: Միթէ այս մի տեսակ հնամուտութիւն չէ: Եթէ դուք մի տեղ բաղմութիւն կաղմէին և այդպէս յամառ մնային իրանց ազգայնութեան մէջ, ելի հասկանալի կը լինէր, բայց ոհա Օստրէի գաւառների մէջ Գերմանացիք փոքրութիւն են կաղմում և դարձեալ եռանդով պահպանում են իրանց գերմանական ազգայնութիւնը Էստերի և Լատիւների վերայ: — Կարճ, մենք տեսնում ենք, որ ազգայնութիւնը երբեմն ազատութեան լծակ է դառնում, իսկ երբեմն ճնշւելու, երբեմն անհասկանալի հնամուտութիւն, և երբեմն միւս ազգաբանութեանց վերայ իշխանութիւն պահպանելու միջոց է: (Եթէ ազգայնութեան վերայ միայն այս չորս կէտից տէրք է նայենք, այն ժամանակ յոյս ունիմ, աւ մենք ընթերցող կամ կը համաձայնի հեղինակի յայտնած գաղափարների հետ, այսինքն թէ ազգայնութիւնը երբեմն յօգուտ և երբեմն չի վնաս կարելի է գործածել. բայց թէ արդեօք մի մեծ խաղախան մարմնի մէջ փոքր ազգայնութիւնները իրենց ազգայնութիւնից պէտք է հրաժարուեն, թէ չէ, այս մնում է դեռ մի բաց խնդիր, որ ինչպէս կը տեսնենք,

հեղինակն էլ հարցնում է լուծելու համար):

Հեղինակը դիտէ, որ իր ընթերցողն ուրիշ ազգայնութեան է պատկանում, քան թէ ինքը: Նա հարցնում է, թէ ինչպէս նա միանայ իր ընթերցողների հետ, ինչպէս է բմբռնում ընթերցողն իր ազգայն յատկութիւններն և մինչ որ աստիճան թանկ է նորա համար այդ յատկութիւնների անխախտ պահպանութիւնն, և եթէ կամենում է պահպանել, ինչ պատճառներով: Նա առաջուց համաձայնում է մի բանի մէջ, այսինքն թէ ամեն ազգութիւն պէտք է թողնել, որ ազատ զարգանայ և բնական ճանապարհով միւսների վերայ ազդէ, ամենևին գործ չածելով արուեստական միջոցներ, բռնութիւն, ճնշողութիւն, չորսպընելով մէկի ազդեցութիւնը, որպէս զի միւսը ջնջուի: Այս ենթադրութիւնից յետոյ, նա դարձեալ հարց է դնում, որն աւելի յանկալի և օգտաւէտ է, որ արդեօք պահպանութիւն ազգութիւններն իրանց տարբեր յատկութեանց և առանձնութեանց մէջ, թէ մերձեանան միմեանց կամ մինչ անգամ խառնուին եւ մի ազգութիւն կաղմեն բաղմակողմանի ձեւերով: (Եթէ հեղինակը մի ազգութեան փոխարէն մի խաղախան կաղմութեան ասէր, աւելի որոշ միտք յայտնած կը լինէր, ուր Բալլ մաիդմանի յետն էլ աւելի իմաստ կը ստանար):

Հեղինակը այժմ խնդիրը մասնաւորում է Կովկասի վերայ, ուր զարմանում է նորա երեւելի երեւոյթների վերայ թէ բնութեան և թէ կեանքի մէջ: Արգարեւ՝ Կովկասի բնութիւնը ներկայացնում է հոյակապ, հարուստ և մեծաբան ժողովրդութիւններ, Կովկասը զարմանում է իւր տեսակ տեսակ ազգաբանական, սրտամական, հը-

նագիտական, կրօնագիտական և լեզուագիտական իրողութիւններով: Եւ միթէ հետաքրքիր չէ այս բոլորը գիտական խուզարկութեանց համար, որ մի նեղ տեղի մէջ այսքան բազմառոտակ կեանք և բնութիւն ամփոփուած է: Անտարակոյս այս կէտից նայելով, ցանկալի է, որ Աովկասի բոլոր ցեղերն և աղգերը իրանց առանձին աղգային յատկութիւնները անփոփոխ պահպանեն, որ նոքա չը խառնուին և չանհետանան: Բայց այս մի յարմարութիւն է գիտութեան համար, որ աղգերի համար մեծ անյարմարութիւն է: Մի թէ նոքա պէտք է անփոփոխ կենան և ապրեն լոկ միայն իբրև առարկայ գիտական խուզարկութեանց համար, և ոչ թէ իբրև մարդիկ, որոնք կարօտութիւն ունին կենդանանալու և ընդունակ են զարգացման համար: (Այստեղ հեղինակը հասնում է այն կէտին, ուր պէտք է մի վերջնական եղջակացութիւն տայ):

Ամեն աղգ, ասում է նա, ունի իր յատուկ հոգեկան կազմութիւնն, որ իր մարմնական (ֆիզիօլօգիական) կազմաւածքին համեմատ է: Մարդուս կամքից է կախուած աղգայնութեան գլխաւոր միջոցը, այսինքն լեզուն, որով մարդիկ միմեանց հետ բարոյապէս հաղորդակցում են, կրթվում և զարգանում են, և նա է միակ ընդունարան գիտութեան և փորձի: Աւրեմն Աովկասիցը լուսաւորութիւն կարող են ստանալ միայն լեզուով, բայց ո՞րը հէշտ է, արդեօք նախ կրթել և զարգացնել ամեն աղգի առանձին լեզուները և նոյա միջնորդութեամբ լուսաւորութիւն տարածել թէ արդէն պատշաճ մի օտար լեզու այդ բոլոր աղգերին ուսուցանել, որպէս զի նորա միջնորդութեամբ լուսաւորութիւն տարածուի: Հեղինակը կարծում է թէ երկ-

րորդ միջոցը աւելի օգտաւէտ է, ուրովհետեւ ասում է, արդիւնքը կարճ միջոցի մէջ կ'երեւայ: Քանի շատ լեզուներ կան, աւելայնում է նա, այնքան հաղորդակցութիւնը կը դժուարանայ աղգերի մէջ և ուրեմն մէկի լուսաւորութիւնը մուտք չի գտնիլ միւսի մէջ: Մի քանի աղգերի ընդհանուր գրականութիւնն աւելի հարուստ կը լինի, քան թէ իւրաքանչիւր աղգի գրականութիւնն առանձին առած: Կարճ, վերջ ի վերջոյ հեղինակը ցանկանում է, որ Աովկասիցը իրանց առանձին հոգեկան կազմութիւնն եւ մայրենի լեզուն պահպանելով, աշխատեն նախ և յառաջ ընդհանուր Ռուսաց գրականութիւնը ուսանելու, հարստացնելու և զարգացնելու համար: Թէպէտ և այդ լեզուն էլ շատ լուսաւորուած չէ, չունի շատ մեծ արժանաւորութիւններ, հարուստ չէ, ինչպէս ինքն է ասում, բայց նա դործնական նպատակներին եւս ծառայել կարող է, այսինքն պաշտօնական յարաբերութեանց մէջ թեթեւութիւն կուտայ: Այստեղ յօդուածը վերջանում է, բայց ընթերցողը կը նկատէր, թէ հեղինակը մէկին և պարզ չը ներկայացրեց հոգեկան կազմութեան, ֆիզիօլօգիական կազմութեան, մայրենի լեզուի, օտար լեզուի և ճշմարիտ կրթութեան ու զարգացման միմեանց հետ ունեցած յարաբերութիւնքը, կամ թէ հեղինակը անպատասխան է թողնում այն հարցը՝ էլ ինչու համար հարկաւոր է աղգերին իրանց հոգեկան առանձին կազմութիւնն և մայրենի լեզուն պահպանել, եթէ օտար լեզուով ճշմարիտ կրթութիւն և զարգացում, ուրեմն և լուսաւորութիւն ստանալ կարող են, էլ ինչու է կամենում մի աղգայնութիւն Բազմալեզանի յե-երով:

Տիգրանի Աւետիսի խմբագրութիւն

նը պատասխանելով այդ նամակին՝ խնդիրը ուղղակի ըմբռնում է մանկավարժական կողմից, այսինքն եթէ մենք կամենում ենք լուր ԸՆԾԱՍԼՈՐԵԼ մի ազգ, արդեօք օտար լեզուով կարող ենք հասնել մեր նպատակին, և բացասական պատասխան է տալիս, օրինակ բերելով մեր կեանքից առած կրթութեան արդիւնքը։ Մենք եւս այդ կէտի վերայ պետք է կանգնենք և յայտարարենք, նախ թէ ճշմարիտ կրթութիւնն ուղարկւում է ինչպէս է ձեռք բերւում, և ինչ դեր է խաղում այդ տեղ լեզուն, որպէս զի յետոյ իրաւունք եւս ստանանք դատաւիճիւ կարգաւոր նորա վերայ։

Ինչպէս տեսանք հեղինակը մի դուլի նպատակ ունի աչքի առջեւ, երբ նա հարցնում է ընթերցողին, թէ ինչպէս համար պահպանում ես դու քո ազգայնութիւնդ, քո լեզուդ։ Եւ ընթերցողը հարցնում է իրան, — արդարեւ ինչ — համար ունիմ ես երկու ձեռք, մի քիթ։ Ինչ — համար մտածում եմ, զգում եմ այնպէս, ինչպէս որ ես մի տածել և զգալ կարող եմ։ Վերադառնանք ձեռքերս. քանի քանի չարութիւններ են դոքա գործել, քանիսին արտասուներ են թափել տուել, քանիսին թշուառութեան մէջ են ձգել, բայց շուտով միտքը փոխւում է եւ հարցնում՝ իսկ քանի բարութիւն են կատարել, քանի արուեստ են ստեղծել, քանի երջանկութեանց պատճառ են եղել դոքա։ Կարծ, մարդուս կեանքի մէջ շատ կան այնպիսի հարցեր, որոնք եթէ մի անգամ զարթեցան, միշտ անվերջ վիճաբանութեանց առարկայ են դառնում. դոքա են բոլոր « ինչու հարցերը » այն միջոցների մասին, որոնք որ և իյէ մի բարձր նպատակին ծառայում են կամ հրաժարւում են ծառայել։ Եթէ մենք դոքա մասին հար-

ցնենք ինչ —, մենք երբէք պատասխան չենք տառապ։ Որովհետեւ ինչ — հարցը յարմար է միայն նպատակի համար և ոչ թէ միջոցների համար։ Այնպիսի իրողութիւններն, որոնք որ բնական օրէնքով ստեղծւում են և մեր կեանքի մէջ գործիչ են հանդիսանում, էլ մեր իշխանութեան չեն ենթարկւում, ուստի մենք պետք է հաշտուենք նոցա գոթութեան հետ, թէպէտ և նոքա մեզ երբեմն անյարմար են։ Ուրեմն մէկդի թողնելով այդպիսի զուր հարցերը, մենք ընդհանրապէս շուտով պիտի այն ճանապարհը գտնենք, որով որ դոքա մեր վսեմ նպատակներին յարմարութեամբ ծառայել կ'ուզեն։ Ինչպէս պետք է գործ ածենք դոքա մեր նպատակի համար, ահա այս է ուղիղ հարցը։ — Փիլիսոփայութեան պատմութեան մէջ անթիւ անգամ կրկնուել է այն իրողութիւնը, որ ճիշդ և ուղիղ ապացուցութիւններով մարդիկ վերջի վերջոյ բնութեան հակառակ եղբայրացութեան են եկել, Եւ այս բանը բայցապարտւում է նորանով, որ մտքի շղթայի առաջին օղակը սխալ ենթադրութիւն է եղել։ Մեր հեղինակը նախ և առաջ ենթադրում է, որ եթէ մենք մեր ողջ ձեռքը կտրենք, մարդկութիւնը երջանիկ կը լինի։ Այս ենթադրութիւնը լռելեայն դաւանելուց յետոյ, ստեղծում է մի ապացուցական չէնք, ճշմարիտ գեղեցիկ եւ զմայլական է։ Այնտեղ ասւում է, թէ ազգերը ազատ պիտի զարգանան, արուեստական միջոցներով պէտք է կրթուին, թէ մի ամբողջ ընկերութիւն բաղմակողմանի ձեւ պիտի ունենայ, թէ ամեն ազգ ունի իւր առանձին հոգեկան կաղ մութիւնն, որ իր ֆիլիսոփայական կաղ մութեան համեմատ է (?), թէ այդ փոխել մենք չենք կարող, թէ ազգերը իրանց հոգեկան կողմութիւնն ու մայ-

րենի լեզուն պէտք է պահպանեն, մէկ խօսքով այս այն սպառնացներն են, ուրոնցով որ միայն կարող էր արծարծած խնդիրը լուսաբանուիլ: Այս ասելուց յետոյ վերջացնում է, թէ դուք պէտք է ձեր մտաւոր հաղորդակցութեանց համար օտար լեզուն, օտար գրական նութիւնը ընտրէք, և այս օգտաւէտ է ինչպէս ձեզ համար նոյնպէս և այն ամբողջութեան համար, որի մի անդամը դուք էք: — Ես կարծում եմ, որ այս վերջին միտքը՝ ուղիղ տրամաբանութեամբ այն սպառնացներէջ հետեւում, և որպէս զի ուղիղ գտնենք, մենք պէտք է նախ և յառաջ բացատրենք, թէ ի՞նչ է ազգութիւն, լեզու և զարգացումը:

Շատ անգամ ասուած է, թէ իւրաքանչիւր ազգ մի մասն էակ է նոյնպէս և իւրաքանչիւր անհատն առանձին առանձն, այսինքն, թէ այն օրէնքները, որոնք որ իւրաքանչիւր անհատին հոգեով զարթեցնում և կատարելութեան հասցնում են, նոյնութեամբ գործում են և ամբողջ ազգի մէջ: Բայց ի՞նչպէս է հասել ազգը այդ միութեան, անտարակոյս նախ և յառաջ արտաքին պատճառներով: Մարդիկ մի տարածութեան մէջ գրացի են եղել և մի նոյն ժամանակում միմեանց յաջորդել են, և այդպէս կազմել են մի ազգ: Առաջին պատճառից գոյացել է ազգի աշխարհագրական. իսկ երկրորդ պատճառից — ազգի պատմական առանձնութիւնը: Այստեղից հետեւում է երկու բան՝ նախ որ լոկ միայն արեւնակցութիւնը (մեր հեղինակի առանձն ֆիզիքոլոգիական կազմակերպւածքը) ազգութիւն չի տալիս, զոր օրինակ՝ մի Հայ մանուկ, որ առաջին օրից Մոսկովայի մի Ռուս գերդաստանի մէջ մեծանում է, նա էլ Հայ չէ՝ ազգայնութեամբ, նա

Ռուս է և պէտք է ռուսէն կրթութիւն, որպէս զի նա բաղդաւոր լինի: Եւ երկրորդ՝ որ մի և նոյն աշխարհագրական տեղի մէջ երկու և աւելի ազգութիւնք կարող են միասին ապրել, զոր օրինակ՝ Քիֆլիսում՝ Հայ, Վրացի, Ռուս և այլն, որոնց և պատմական ծագումը մի և նոյն չէ: Բայց այդ Հայն՝ էլ այն Հայը չէ, որ երբեմն Անիի մէջ նստած իւր բուն մայրենի հօղի դաւալն էր համարւում. այն ժամանակից նա հազար տեսակ պատմական ազդեցութեանց մէջ անցնելով՝ մնաւ Վրացաց ազդեցութեան տակ և ապա սոցա հետի միասին՝ Ռուսաց ազդեցութեան տակ, նոյնպէս և Ռուսը այն Ռուսը չէ, որ իւր մայրենի լայնատարած աշտի վրայ բնակուած՝ ուրիշ արեգակ էր տեսնում, ուրիշ օդ էր ծծում, այն սարերի վերայ՝ օտար ազգութեանց մէջ խառնուած: Բայց մի թէ սոքա խաղաղ կրտսեր էն իրանց բնական կապը հին հայրենեաց հետ: Ոչ, որովհետեւ կայ մի հանգամանք եւս, որ թէպէտ և նոյնպէս պատմական, բայց կարծես աւելի ֆաշտ կապ է հաստատում արտաքին տղնարհքի և մարդուս ներքին հոգեկան դրութեան մէջ, որի գլխաւոր օրինակը լեզուն է, ազգային հոգեւոյ առաջին արտայայտիչը: Ամեն ազգ ունի իւր ազգային հագուստն, ազգային սովորութիւն, վարք և բարք, բայց նորա ոչ մէկ յատկութիւնն այնպէս ճիշդ նկարագիր չէ իւր ազգութեան, ինչպէս լեզուն, որ ազգի պատմական զարգացման կէտ հասարակ խաղի է անո՞մ: Միտք և խօսք — միշտ երկուորեակ են. քանի մէկը զարգանում է, միւսն էլ այնքան նրան հետեւում է: Այն թէ այնպէս են մարդիկ և ազգեր, ինչպէս որ նա, քառուում և խմում են, աշխատում և աղօթում են, կառուցանում և կառավարում են, այլ այնպէս, ինչպէս որ

նորա խօսքն էն : Լեզուն է մարդուն
բուն հոգեկան կենաց շտեմարանը ,
լեզունով է խմացվում , թէ մարդս ինչ
է : Ուստի ծիծաղելի է այն մարդը ,
որ ուրիշ հոգեկան շտեմարան ունի
մաքի մէջ , բայց գործածած լեզուն
նորան համապատասխան չէ : Ծիծա-
ղելի է Հայ վաճառականը , որը սովոր-
ութեամբ , բարբոյլ , վարբոյլ , կրօնով
բաղադրանից է ծագում , բայց գործ
է անում ուրիշ լեզուական գործիք՝
այդ իր մտաւոր շրջանը արտայայտե-
լու համար . ծիծաղելի է ասում եմ
շալթայի — բալթայի խօսող բաղադ-
րանցին : Ամենեւին ծիծաղելի չէ մի ե-
րիտասարդ , որ բնական ճանապարհով
այնքան դարգացել է , որ հասկացել է
Ռուսաց լեզուի առանձին յատկութիւ-
նը , հասկացել է այդ ի բնէ իրան օտար
հոգեւոր կեանքը և մի որոշեալ չափ
բարձրացել է Կոստանդնուքի աստի-
ճանի վերայ , և այդ լեզուն իւր մտքերի
թարգման է շինել , բայց և այդ ժա-
մանակ նա բոլորովին զերծ չէ մայրենի
հնչիւնի ազդեցութիւնից , որից բոլոր-
ովին ազատուել երբեք չի կարող : Մի-
այն լեզուն է , որ ազգերին այդպէս
բաժանում է միմեանցից , զարդացման
միւս բոլոր հանգամանքները ինչպէս
քաղաքական կազմութիւնը , անտեսա-
կան կարգը , ճարտարապետական՝ նը-
կարչութեան և երաժշտութեան ար-
գասիքը ընդհանրական յատկութիւն
ունեն , դրոշմ ամեն մարդուն մատչելի
են , որովհետեւ ամեն մարդ գոցա
հասկանալ կարող է : Բայց դարձեալ
նոյն հրաշալի լեզուն է , որ ճարտ. հետ
ի միասին դարգանում է , փոխվում է .
նա չի թողնում , որ ազգը անշարժու-
թեան մէջ մնայ և Շինական պատու
փակուի ուրիշ ազգերի ներգործու-
թիւններով : Եւ ուրեմն մինչեւ որ մի
ազգին կանոնաւոր կրթութիւն չը տրու-

ուի , մինչեւ որ նորա մաքի պաշարը
չը հարստանայ , նորա լեզուն չի փոխ-
ուիլ . ուրիշ ամեն միջոց արուեստա-
կան կը լինի : Կրթութեամբ ամեն ազգ
կարօտութիւն է ստանում գործածել
աւելի կատարեալ լեզու , և եթէ իր
մայրենի լեզուն չի կարողանում պահպին
համեմատ կատարելագործել , նա ըն-
դունում է ուրիշ օտար լեզու , որը ա-
ւելի իր գաղափարներին համեմատ է ,
և այդպէս այդ ազգը պատմութեան
երեսից բնականապէս ջնջվում է . այսպի-
սի օրինակներ պատմութիւնը ցոյց է
տալիս անթիւ անգամ : Մտքի և խօսքի
այսպիսի կապն եթէ լաւ կշռագատենք ,
կը հասկանանք թէ , ինչեւ ամեն ազգ
իւր լեզուն միշտ պաշտել է : Ուստի
ով որ հոգեբանութեան հետ ծանօթ
չէ , միայն նա յիմարութիւն կ'անսա-
նէ այն հաստատութիւնն , որով որ
ազգերը իրանց առանձնութիւնը պահ-
պանում են . դոր օրինակ՝ ով չի ասի
թէ աղաքա-իւնը բարձր է քան ալֆա-
նո-իւնը , բայց եթէ մի ազգին մի շըն-
չով կամենում ենք ազատութիւն չը-
նորհել , որպէս զի նորանից ազգայնու-
թիւնը հանենք այդ մի և նոյնն է , ե-
թէ ես մէկին ասէի , « թէ դու կարող
ես մնալ , ինչպէս որ կամենում ես ,
բայց ոչ այնպէս , ինչպէս որ դու ես և
ինչպէս որ դու աւելի կցանկանաս մը-
նալ » :

Ի՞նչ նպատակին է հետեւում մեր
նամակագիրը . նա կամենում է , որ այն
քաղաքական մարմինը , որին որ միւս
փոքր ազգութիւնները պատկանում
են , այնպիսի ամուր և հաստատ կաղ-
մութիւն ստանայ , որն որ նորան վա-
յել է : Ի հարկէ այս այն կենսական
հարցն է , որ ամեն մտածող անդամ
իր վսեմ պարտքը պէտք է համարէ ,
նոյնը խօսքով և գործով օժանդակե-
լու : « Քաղաքական մարմին » դադա-

փարը մի վերացական դադար Ե և բազմապատկեր է բազմաթիւ առանձին անհատներէր: Ուրեմն եթէ կամենում ենք այդ դադար փարը իրադարձել պէտք է անհատներէր սկսենք: և այդ պատճառաւ միշտ քաղաքականութիւնը հաճախում է ամբողջ քաղաքական մարմնի համար այն, ինչ որ մանկավարժութիւնը առանձին անհատներէ համար է համարվում: Ուստի մենք ես մեր արծարծած խնդիրը զուտ մանկավարժական ենք համարում: — Արդ ինչ է ուսուցանում մանկավարժութիւնը: Նախ և յառաջ նորան յայտնի է, որ մանուկը կարող է զարգանալ, կրթուիլ, բայց դիտէ նոյնպէս որ նա մանկան վրայ անսահման իշխանութիւն չունի եւ չի կարող նորանից ամեն բան չինել, ինչ որ ինքը կ'աֆէրմէ: Ընդհակառակն մանուկը կարծես իսկզբան մի այնպիսի հաստատ հոգեկան կերպարանք է ըստացել, որ իր ամբողջ կեանքի մէջ անխախտ պահպանում է, և որը իր կրթութեան եւ զարգացման առաջին՝ որպէս մի անդիմադրելի սահման է դրել: Չընայելով մեր բոլոր աշխատութեանց մեր մանուկը վերջապէս այնպիսի յատկութիւններ է ցոյց տալիս, որոյ դէմ կրթութիւնը 'ի զուր պատերազմել էր: Ամեն մէկ մանուկ ակամայ և առանձին կերպով ընդգրկմադրում է արուեստական կրթութեան դէմ, կամ թէ նոյնը ընդունում է իւր առանձին տեսակ յատկութեամբ, և այս տեղ դաստիարակիչը այնքան անկարող է հանդիսանում, որ եթէ իւր արդիւնքից անբաւական է, դարձեալ ոչինչ փոխել չի կարող: Աւելին մարդ՝ մանկութիւնից սկսած մինչ չի պատանեկութիւնն և ծերութիւնը այնպիսի հոգեկան անփոփոխ նշաններ է ցոյց տալիս, որոնք ոչինչ արտաքին ազդեցութիւններից չեն ջնջվում:

Մանկան այսպիսի անզնական կերպարանքը, որ կենդիւ մէջ մեծաւ մասամբ անփոփոխ է մնում, եւ որ կրթութեան առաջ իբրեւ սահման երեւում է, կոչում ենք բնական ունեւորութիւն կամ մանկան անհատականութիւն, ուր զանազանում ենք երկու մաս, որոնցից մէկը բնածին է, միւսը ստացական: — Հոգին 'ի սկզբան ոչինչ կրթութիւն չունի, զոր օրինակ 'ի սկզբան նորան յատուկ չէ ոչ Բարին և ոչ չարը, նա յետոյ, այսինքն առաջին օրից սկսած՝ երբ մարմնի հետ կապուած փոխադարձ ներգործութեանց մէջ մտնում է և այդպէս կրթութեւ է ըսկըսում, հակվում է կամ մի կողմ կամ միւս կողմ: Ուրեմն բնածին ունակութիւնն աւելի մարմնի մէջ պէտք է որ ընենք: Բայց եթէ մարմինը 'ի բնէ մի օրգանական պահասութիւն չունի, զոր օրինակ՝ եթէ մի որ և իյէ զգայարանից զուրկ չէ, մարմնի ազդեցութիւնը հոգւոյ վերայ մեծ չը պէտք է համարել: Նորա ազդեցութիւնը միայն այնքան է, որ հոգեկան գործունէութիւնը դժուարանում կամ դիւրանում է, մեծ կամ փոքր արդիւնք է ունենում, արդեւիւմ կամ օժանդակվում է: Այս տեղից է ծագում, որ մէկը շուտ է կատարում մի բան ինչի համար ուրիշն աւելի ժամանակ պիտի գործածէր, մէկի մտքերը թեթեւութեամբ շարժվում են, միւսի մէջ ծանր են հասում, մէկը կարողանում է մի և նոյն ժամանակ շատ մտքերի վերայ լիջնել միւսը թիչ մաքերի վերայ, մէկի մէջ մտքերն աւելի պարզ և խորքից զարթնում են՝ միւսի մէջ խտուն և մակերեւոյթից, մէկը արամադրութիւն է ստանում մի տեսակ մտքերի և զգացմունքների համար՝ միւսը ուրիշ տեսակի համար: — Անհատականութեան այն նշանը որ սպոյսական է կոչվում, 'ի

սկզբան մանկան մէջ չեն եղել, այլ նա յարտաքուստ ստացել է: Մանկութեան մէջ ստացած ներգործութիւնները՝ աւանդաւոր և ամենից անջնջելի են. նուրանից է կախուած ոչ միայն առանձին մտքերի տեսակները, բայց և այդ մշտքերի հարստութիւնն և ներքին կապակցութիւնն, ուրեմն և զգայմունքներն ու տրամադրութիւնները, նոյն պէս եւ այն թեթեւութիւնն, որով մտքերը մթութիւնից բարձրանում են և նոր մտքերով նորոգվում են: Այս բոլորն այն հանգամանքներից է կախուած, ուր մանուկն աճում է, ուրեմն այն տեղից, ուր մանուկն իւր առաջին տարին անցուցանում է, այն տեղի կլիմայից, հողից, շրջակայքից, և վերջապէս մարդկերանցից, որոնց մէջ մանուկը պտտւում է: Նոյն յիշենք ընտանիքն և նորա մէջ իշխող ոգին, ապա և այն՝ որից որ այդ ոգին կախուած է, այսինքն հօր պարտաւորւնքը, եկեղեցին, ծուխը, տէրութիւնը, ազգայնութիւնն իր պատմութեամբ եւ քաղաքակրթութեամբ. այդ ոգին յայտնվում է և այն մտքերով, զգայմունքներով, ձգտողութիւններով, այն նախապաշարմունքներով, սովորութիւններով, վարքով և բարքով, որ այդ շրջանի մէջ ընդհանրացած են: Նոյնպէս ներգործում են և տան մէջ բնակուող մարդիկը, բարեկամները, ընկերակիցները, սոցա թիւը, հասակն և սեռը, ինչպէս և խաղի մէջ և ընտանեաց մէջ ստացած փորձերը: Մանուկն այսքան աղբիւրներից ներգործութիւններ է ստանում, որ մի շտամարանի մէջ պահում է, այսինքն իւր մաքի և սորա երկուորեակ լէշի մէջ: Այսպիսի անհատականութեամբ մանուկը յանձնուում է դաստիարակչին: Ահա այն ամուր պատը, որ մանկան և դաստիարակչի մէջ կայ. եթէ

դաստիարակիչը կամենում է մէջը մըտնել, նա պէտք է լաւ խուզարկէ եւ սահմանները ճանաչէ, նա պէտք է այն մուտքերը գտնէ, որտեղից մանուկն աւելի սիրով, աւելի յօժարութեամբ բացվում է, այսինքն նա պէտք է նոյն այդ անհատականութիւնը յարգէ և խնայէ, որպէս զի մանուկը նորան բարեկամութեամբ ընդունէ: Անհատականութիւնն եթէ մարդուս պակասութիւն է, նա է դարձեալ այն գերազանցութիւնն, որ հմուտ դաստիարակչի ձեռին՝ առաջին դործիք է դառնում կրթութիւն տալու ժամանակ: Մանկան անհատականութիւնը դեռ փոփուկ է եւ կը փոխուի, եթէ դաստիարակութիւնը անհասկացողութեամբ չէ ճշնում նորան, բայց կը գոյ ժամանակ, ուր նա այնպիսի պընդութիւն և կարծրութիւն կը ստանայ, որ էլ անկարելի կը լինի մէջը մուտք գտնել՝ ուրեմն կանոնաւոր կրթութիւնը խաճախիկն պէտք է սխալ, ապա թէ ոչ մենք կը ստանանք կրթութեան մէջ եղած, բայց կրթութիւն չապացմարդիկ: Չը գիտեմ արդեօք այժմ հասկանալի է ընթերցողին, թէ ի՞նչ է նշանակում, կրթութիւնն օտար լեզուով սկսել. մեր աչքի առաջ այդ նշանակում է սպանել մանկան կենդանութիւնը, որովհետեւ գործ դրած ժամանակը կորած է նորա համար, իսկ յետոյ երբ նորա գիտակցութիւնը զարթնի, արդէն ուշ կը լինի դաստիարակչի սխալն ուղղելու... շատ շատ նա կարողանայ միայն կարկատել իր թերի կրթութիւնը: Այդպէս կարկատած մարդիկ մենք այժմ շատ ունենք, մեր անկարգ կրթութեան շնորհիւ. այդպէս մենք քաղաքական մարմնի համար բոլորովին անընդունակ մարդիկ ենք պատրաստել, այս է ողբում և մեր նամակագիրը, բայց տի-

սոս, որ նորա առաջարկած միջոցը չի կարող մեր վերջը բուժել: Մենք պետք է լուսաւորական բաժով մտնենք մեր մանկանց մայրերի մէջ, բայց այդ բաժը մայրերի լեզուն է, մենք պետք է Ռուսերէնը սովորենք, բայց նախ մայրերի լեզուն, մենք պետք է Ռուսաց գրականութիւնը ծոխացնենք, եթէ կարող ենք, բայց մենք պետք է նախ մեր գրականութիւնը հարստացնենք, եթէ անկեղծ կամենում ենք կողմնակի կերպով ծառայել և այն նպատակին, որ մեր նամակագիրը մեզ պարտաւորում է: Որպէս զի այս վերջին միտքը պարագրքս չերեւայ, աւելացնենք մի քանի խօսք: — Հեղինակը պահանջում է, որ մենք մէկ անգամից բարձի թողնանք մեր լեզուն, մեր գրականութիւնն և սկսենք ծոխացնել ռուսերէնը, որովհետև, ասում է նա, աւելի հեշտ է պատրաստ զարգացած լեզուով ժողովուրդը լուսաւորել, քան թէ նախ տեղական լեզուն զարգայնել և ապա թէ դորա միջնորդութեամբ ժողովուրդը լուսաւորել: Այս թուաբանական խնդրի դէմ ես կամենում եմ մի ուրիշ թուաբանական խնդիր առաջարկել: — Դժուր աւելի հեշտ է՝ 10,000 Հայ մանկանց միտքը Ռուսաց լեզուով լուսաւորել, քան թէ հայերերէնով կրթութել, ես կարծում եմ, որ առաջին դէպքում 10,000 հաստ գլխներ կունենանք, որոնց պետք է մանկավարժական ումբերով փչընք, որպէս զի ըստ երեւութին մի արդիւնք ստանանք, իսկ երկրորդ դէպքում առանց ամեն արուեստական միջոցների եւ առանց փչընք աչքան կարող ենք զարգացընել, որ յետոյ դիւրութեամբ կ'ուսուցանենք և իւրեանց տէրութեան պաշտօնական լեզուն: Բայց մեր հեղինակն այնքան ազատամիտ է, որ մեր մայրերի լեզուն մեզ դարձեալ թող-

նում է, նորա գլխաւոր միտքն այն է, որ մեր գրականութիւնից ձեռք վեր առնենք: Ի հարկէ նորա կողմից այդ մի անշուք խօսք է մեր վերաբերութեամբ, որ մեր հրատարակչութիւնը գլխից կրտում է. սակայն ճշմարիտ գուցէ՞ այդ հարկաւոր է մեր ընդհանուր օգտի համար, միթէ զոհաբերութիւնը բարի գործքի համար մեղ ծանր պիտի լինի: Ես կարծում եմ, որ այստեղ էլ նա վատ է հաշուել արեւմտեական օգուտը, ամեն մի նոր հայերէն շարագրութիւն հաղարարող ընթերցողների ստացուածք է դառնում, ուրեմն ամեն մի նոր շարագրութեամբ հաղարարող մարդիկ մի քայլ աւելի մեր յենում են զարգացման ընդհանուր մակերէնի, այն ինչ այդ հաղարարներին զեռ շատ քչերը կարողանում և արամագրութիւն ունեն ռուսերէն շարագրութիւն կարգալու: Տնտեսականութեան մէջ իօթնիդոսը և գրականութեան մէջ Գլը-ի կրթելը՝ մի և նոյն նշանակութիւն ունին:

Բայց մեր հեղինակը կամենում է քաղաքական մարմին ներքին միութիւնը: Ես եւս կարծում եմ, որ ամեն հպատակ նոյնն անկեղծ կը ցանկանայ, որովհետեւ նա ազատութիւն է գրտնում, նա պաշտպանութիւն է գրտնում, նա քաղաքակրթութիւն է՝ վաշելում նորա մէջ, ինքն էլ ուրեմն պարտաւոր է նորա հետ որդիական սիրով միանալ: Միութեան համար ամենալաւ միջոցն է լեզուն, բայց մենք տեսանք վերեւ, որ մի ազգ եթէ իր լեզուից կամաւ հրաժարուի, լինչպիսի վնասներ է բարդում իր գլխին, այսինքն նորանից կը ծնի մի կարկատած, անձեւ և անշուք ժողովուրդ, որով ոչ թէ ծառայութիւն, հապա ծանրութիւն կը պատճառէ տէրութեանը: Սակայն միութիւնը ոչ միայն լե-

զուով, այլ և ընդհանուր դադարա-
ներով, բարքով և ծառայութիւննե-
րով է լինում, այսինքն հոգեւոր, ըն-
կերական և անտեսական ընդհանուր
շահերով :

Աերջապէս եթէ հեղինակը մտա-
ւոր և դրականական կապերը բարձր է
դասում, քան ազգային և արեւակցա-
կան կապերը, ես իմ՝ իողմից բարբոսի
համաձայն եմ նորա հետ, բայց եթէ
դորանով ուզում է ասել, թէ մենք

պէտք է հրաժարուենք մեր ազգային
և արեւակցական կապերից, այն ժա-
մանակ նա մոռանում է, որ մենք հա-
սարակ մարդիկ ենք, և մեզ բնութիւնը
չէ տուել մէ իշխանութիւն, ոչ տալիս
պիտի կապերը քակուելու համար : Մենք
եւս չուղեցանք խնդիրը վճռել, այլ
առաջարկում ենք լոկ միայն մեր խոր-
հրդածութիւնները :

Ս. Մանդինեան :

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

ՉԱՏԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐՈՒ ԱՈԹԻՒՆ ՄԻ-
նի հրատարակութիւնն սակաւ ինչ ու-
շացաւ, ուստի և ժամանակագրակա-
նին մէջ խառն են Մարտի վերջին և
Ապրիլի առաջին օրերու դէպքերն :

— Մեծ. Յակոբ էֆ. Աշքեան, որ
անմահ յիշատակներ ունի Ս. Աթոռոյս
մէջ, և Մեծ. Սենեքերիմ էֆ. Մանու-
կեան, որ նշանաւոր է Պօլսոյ մէջ Աղ-
գին մատուցած իւր ծառայութեամբ,
կը գանուին այժմ ՚ի Ս. Երուսաղէմ՝ իւ-
րեանց բարեպաշտ ընտանեօք հանդերձ
և մտադիր են սակաւ ժամանակէն զինի
յԱղէքսանդրիա երթալ : Երուսաղէմ
զանազան Աղգութեանց մրցման տեղի
լինելով՝ սոյնպիտի նշանաւոր Աղգայնոց
ուխտաւորական այցելութիւնն ՚ի Ս. Ե-
րուսաղէմ փառք և պարծանք է մեր
Աղգին համար առաջի օտարաց :

— Սանտալճեան Գեր. Ստեփան Ար-
քեպիսիոպոսն ժամանեց ՚ի Ս. Աթոռս
եւ ընդունուեցաւ ինչպէս պարտ եւ
արժան էր :

— Չատական ՏՕՆԵՐՆ կատարուե-
ցան ամենայն խաղաղութեամբ և Ուխ-

տաւորք Աղգաց սկսան վերադառնալ :
Ներկայ տարւոյս մէջ Աւերոպացի այ-
ցելուք եւ Ռուս Ուխտաւորք խիստ
բաղմամբիւ են : Եւրոպացիք գրեթէ
անընդհատ կ'երթեւեկեն և ճանապարհ-
հի ամեն պատրաստութիւն ունենալով
Պաղեստինի ամեն նշանաւոր տեղերն
կը հարցասիրեն, սակաւ ժամանակի մէջ
աւելի շատ բանի կը տեղեկանան, քան
թէ Ասիացիք իրենց երկարաժամանա-
կեայ կեցութեամբ Երուսաղէմ :

— Յունաց Ս. Պատրիարքն մտադրութիւն ունի
պատրիարքական գործերն Տեղապահի և Սինօդին
յանձնել և ինքն ՚ի Պօլսոյ երթալով և տեղւոյն Պատ-
րիարքի ու Ժողովոյ միջոցաւ կարելոր պատրաս-
տութիւններն անելով՝ այցելութեան ելնել ՚ի
Բուլղարիստան, ՚ի Մոլտո — Վալարիա և անտի,
եթէ հնար իցէ, ՚ի Ռուսոստան :

Սոյն այցելութեան գլխաւոր նպատակն է ոչ մի-
այն դրամական նպատակ ժողովել, այլ և յիշեալ
տեղեաց երուսաղէմապոսական կալուածներն, որոնք
բարձուած են Բուլղարական խնդրոյն առթիւ, վե-
րադնն Երուսաղէմի Յունաց Վանուց դարձնել :
Կը լսուի թէ այս մասին տեղական իշխաններէն
արդէն զրաւոր խոստովներ եղած են Ս. Պատրի-
արքին, որ անպաճառ կը յաջողի, եթէ այցելու-
թեան ելնէ այն երկրներն, ուր երկար ժամանակ
ինքն առաջնորդական պաշտօն վարած է և ծանօթ
է ժողովուրդեան :

Յ ՈՒ Յ Ե Կ

ԱՍՏԻՂԱՆՅՈՒՆՆԵՐ ԱՇԽԱՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՐՑԱՔՆՆԵՐՆԵՐ ՊԵՏԱԿԱՆԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՇԽԱՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՄՆԵՐ ՍՆՈՒՄ 1875-1876 ԱՍԻ

ԱՆՈՒԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԱՆ	Հայկական	Անգլիական	Գերմանական	Ֆրանսիական	Իտալական	Սլոնիական	Սերբական	Բուլղարական	Ռուսական	Եվրոպական	Ասիական	Ամերիկական	Ավստրալական	Աֆրիկական	Առաջին
1 Կարապետ Ստեփանյանի Ներկայացրած .	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
2 Կարապետ Յովհաննեսյանի Ներկայացրած .	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
3 Պրոքս Յարուբեյանի Ներկայացրած .	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
4 Սմբատ Տ. Վաղարշյանի Ներկայացրած .	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
5 Սողոմոն Վրեժնյանի Ներկայացրած .	5	4	5	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
6 Սանուկ Օ. Գոմեանի Ներկայացրած .	5	4	4	5	3	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4
7 Վրեժնյանի Ներկայացրած .	4	4	4	4	5	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4
8 Վերդի Ներսիսյանի Ներկայացրած .	5	3	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
9 Սիրանուշ Լևոնյանի Ներկայացրած .	3	4	4	3	4	5	4	4	4	3	4	4	4	4	4
10 Յարուբեյան Սարգիսյանի Վաճառական .	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5
11 Վրեժնյանի Ներկայացրած .	5	5	5	4	4	4	5	5	5	4	5	5	5	5	5
12 Սերբի Վալերիանի Ներկայացրած .	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
13 Վաղարշ Սարգիսյանի Ներկայացրած .	5	5	5	4	4	5	4	5	4	4	4	4	4	4	4
14 Վերդի Սարգիսյանի Ներկայացրած .	4	4	5	4	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4
15 Եսայի Լեւոնյանի Ներկայացրած .	5	5	5	4	3	5	3	4	4	4	4	4	4	4	4
16 Սարգիս Յովհաննեսյանի Ներկայացրած .	5	5	5	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4
17 Սարգիս Լեւոնյանի Ներկայացրած .	4	3	4	5	4	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4
18 Վրեժնյանի Ներկայացրած .	3	4	4	4	4	4	2	3	3	3	3	3	3	3	3
19 Լեւոնյան Լեւոնյանի Ներկայացրած .	4	5	5	4	4	3	4	2	3	3	3	3	3	3	3
20 Ստեփան Լեւոնյանի Ներկայացրած .	3	4	4	4	3	4	3	4	3	3	3	3	3	3	3
21 Սարգիս Կարապետյանի Վաճառական .	3	5	5	4	3	4	2	3	2	2	2	2	2	2	2
22 Վրեժնյանի Ներկայացրած .	2	4	3	4	4	5	2	3	3	3	3	3	3	3	3
23 Յարուբեյան Սիրանուշի Ներկայացրած .	3	3	4	3	3	4	2	3	2	2	2	2	2	2	2
24 Յովհաննես Վերդիյանի Վաճառական .	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
25 Սիրանուշ Յարուբեյանի Ներկայացրած .	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
26 Վրեժնյանի Ներկայացրած .	5	4	5	5	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
27 Սիրանուշ Լեւոնյանի Ներկայացրած .	4	5	5	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
28 Յարուբեյան Ներկայացրած .	4	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
29 Յարուբեյան Յովհաննեսյանի Ներկայացրած .	5	4	5	5	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
30 Վրեժնյանի Վաճառական .	4	4	4	4	2	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
31 Յարուբեյան Ներկայացրած .	4	4	5	3	2	2	5	5	5	5	5	5	5	5	5
32 Լեւոնյան Յովհաննեսյանի Ներկայացրած .	4	4	4	4	3	2	5	5	5	5	5	5	5	5	5
33 Սահակ Վաղարշյանի Ներկայացրած .	4	4	4	4	2	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
34 Վրեժնյանի Ներկայացրած .	4	4	4	4	3	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5
35 Յովհաննես Լեւոնյանի Ներկայացրած .	5	5	4	4	3	1	5	5	5	5	5	5	5	5	5
36 Խաչատուր Սարգիսյանի Ներկայացրած .	4	4	3	4	3	1	5	5	5	5	5	5	5	5	5
37 Սիրանուշ Կարապետյանի Ներկայացրած .	3	4	4	3	2	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5
38 Սիրանուշ Վերդիյանի Ներկայացրած .	3	4	4	3	2	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5
39 Սարգիս Յովհաննեսյանի Վաճառական .	3	4	4	3	2	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5
40 Լեւոնյան Լեւոնյանի Ներկայացրած .	3	4	4	3	2	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. Վարձարանը, վերցրեալ աշակերտներէն զատ, ունի նաեւ մէկ աշակերտ—Աւետիս Կարապետյան Պրոքսի—որ անցեալ տարւոյ շրջանին Գ. Վաղարշի աշակերտներէն է, և Վաղարշի, Տաճկերէնի, Բնագիտութեան, զրահաշուի և նկարչութեան ուսմանը դաստաւութեամբ հանգեր՝ Վարձարանի մէջ դասատուութեան եւ կառավարչութեան, մասնաւոր պաշտօններ կը վարէ, որոց համար Տեսչութիւնը իւր գոհունակութիւնը կը յայտնէ :

Բ. Իւրաքանչիւր աւարկայի տակ նշանակուած թիւերը աշակերտաց մէկ տարւոյ շրջանին մէջ ունեցած աշխատասիրութեան եւ տարեկան հարցաքննութեան միջին թիւերն են :

81818

RECEIVED OF THE U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE
THE NATIONAL BUREAU OF PLANT INDUSTRY
WASHINGTON, D.C. 20250

PLANT INDUSTRY										PLANT INDUSTRY									
Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year	Plant	Year
1	1911	2	1912	3	1913	4	1914	5	1915	6	1916	7	1917	8	1918	9	1919	10	1920
11	1921	12	1922	13	1923	14	1924	15	1925	16	1926	17	1927	18	1928	19	1929	20	1930
21	1931	22	1932	23	1933	24	1934	25	1935	26	1936	27	1937	28	1938	29	1939	30	1940
31	1941	32	1942	33	1943	34	1944	35	1945	36	1946	37	1947	38	1948	39	1949	40	1950
41	1951	42	1952	43	1953	44	1954	45	1955	46	1956	47	1957	48	1958	49	1959	50	1960
51	1961	52	1962	53	1963	54	1964	55	1965	56	1966	57	1967	58	1968	59	1969	60	1970
61	1971	62	1972	63	1973	64	1974	65	1975	66	1976	67	1977	68	1978	69	1979	70	1980
71	1981	72	1982	73	1983	74	1984	75	1985	76	1986	77	1987	78	1988	79	1989	80	1990
81	1991	82	1992	83	1993	84	1994	85	1995	86	1996	87	1997	88	1998	89	1999	90	2000
91	2001	92	2002	93	2003	94	2004	95	2005	96	2006	97	2007	98	2008	99	2009	100	2010

81818